

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
Факультет культурології
Кафедра журналістики**

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра

**ВІЙСЬКОВА ЖУРНАЛІСТИКА В
УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Освітньо-професійна програма
Журналістика
галузь знань **06 Журналістика**
спеціальність **061 Журналістика**

Здобувач: **Стояновська Вікторія
Олександрівна**

Керівник: доктор наук з
соцкомунікацій, професор, завідувач

кафедри журналістики **Маркова**

Вікторія Анатоліївна

Рецензент: доктор філологічних

наук, професор кафедри управління

соцкомунікаціями **Іванова Ірина**

Борисівна

Допущена до захисту на
засіданні кафедри журналістики
«» _____ 2022 р., Протокол №

Харків 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3-5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ.....	6-16
1.1. Військова журналістика: особливості жанру, історія розвитку та функції.....	6-9
1.2. Стан наукової розробленості проблеми.....	9-14
1.3. Методологія та методи дослідження.....	14-16
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТА АНАЛІЗ ВІЙСЬКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ.....	17-41
2.1. Аналіз української військової журналістики періоду війни з РФ до повномасштабного вторгнення.....	17-25
2.2. Аналіз української військової журналістики після 24 лютого 2022 року.....	25-32
2.3. Порівняння військової журналістики в Україні двох періодів.....	33- 36
2.4. Перспективи розвитку української військової журналістики.....	36-41
РОЗДІЛ 3. ПРОЄКТ «ЖУРНАЛІСТИ НА ПЕРЕДОВІЙ».....	42- 50
3.1. Висвітлення особистого досвіду воєнних журналістів та пресофіцерів через інтерв'ювання.....	42-50
3.2. Створення методичних матеріалів із практичними порадами для воєнних та військових журналістів під час повномасштабної війни.....	50
ВИСНОВКИ.....	51-53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54-60
ДОДАТКИ.....	61-74

ВСТУП

Обрана тема є **актуальною**, адже військові конфлікти відбуваються повсякчас і є нагальна потреба інформувати соціум. В Україні триває війна з Російською Федерацією з 2014 року, яка включає збройну агресію та потужні інформаційні напади й пропаганду, тож діяльність військових та воєнних журналістів є доречною. Більше того, після початку повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року важливість даної професії лише зросла, так як і війна перейшла у зовсім іншу фазу – бойові дії відбуваються не лише на сході нашої держави, є загроза тактичних ядерних ударів, умисні вбивства та терор цивільного населення, тортури в полоні тощо. Також інформаційно у війну втягнута майже вся планета і важливу роль відіграють міжнародні відносини та дипломатія. Якщо країни-союзники будуть бачити реальну картину подій, що відбуваються в Україні, є більше шансів, що нас підтримають. Це доведено на практиці: якщо цивілізований світ бачить та усвідомлює, то він реагує. Саме завдяки журналістській праці та постійним переговорам з боку керівництва країни почали діяти санкції, Україну підтримують зброєю, гуманітарною допомогою, фінансами та фахівцями.

Варто відмітити, що у військовій журналістиці існують певні проблеми та ризики, а також пряма загроза здоров'ю та життю. Тому необхідно оцінити теперішній стан та перспективний розвиток професії в даних складних умовах. І хоч уже існують дослідження на цю тему, бойові дії тривають, статистика та інструменти змінюються, з'являються різні інновації, які стимулюють працювати в цьому напрямку й надалі. Дослідження вітчизняної військової журналістики – це теоретичний, аналітичний і, звісно, практичний вклад у перемогу України над Росією.

Мета роботи полягає в аналізі стану військової журналістики в Україні до 24 лютого 2022 року, порівнянні із тим станом, що ми маємо в умовах

повномасштабної війни з Росією, окресленні проблематики у цій сфері, складнощів, загроз, позитивів та інших особливостей діяльності військорів, визначенні перспектив та порад, підведенні підсумків на основі інтерв'ювання українських воєнних журналістів та учасників бойових дій.

Згідно з метою поставлено такі **завдання**:

1. Оцінити та проаналізувати стан військової журналістики в Україні до 24.02.2022 року та опісля повномасштабного російського вторгнення.

2. Порівняти ці стани, умови, загрози та можливості, важливість даної професії.

3. Окреслити проблематику та особливості сфери.

4. Визначити перспективи розвитку.

5. Зазначити поради для воєнних та військових журналістів під час повномасштабної війни з агресором.

6. Підвести підсумки за допомогою інтерв'ювання українських воєнкорів та учасників бойових дій. Систематизувати цей досвід для того, аби ним міг користуватися сучасний цивілізований світ сьогодні та в майбутньому. Сформувані практичні поради.

Об'єктом магістерської роботи є військова журналістика як жанр журналістики. **Предметом** – військова журналістика в сучасній Україні на тлі повномасштабної російсько-української війни.

Методи і структура. Для вирішення поставлених завдань були використані наступні методи:

- метод аналізу джерел;
- порівняльно-історичний;
- статистичний;
- інтерв'ювання.

Використано такі **наукові підходи**:

- соціокомунікативний;
- соціокультурний;

- системний.

Практичним надбанням магістерської є безпосередньо результати дослідження, поради військовим журналістам, досвід сучасних представників професії, який стане в нагоді в реальному житті як під час російсько-української війни, так і в разі інших конфліктів. Потреба в кваліфікованих воєнкорах лише зростає, війна видозмінюється та триває на багатьох напрямках, тож ці знання можна використовувати в теперішньому часі та майбутньому. Ця інформація буде корисною як для українців, так і для іноземних фахівців.

Теоретична значущість – аналіз, систематизація та порівняння, які буде доцільно використовувати в подальших дослідженнях, так як війна триває і ми дізнаємося ще багато інформації в подальшому. Наразі не усі дані можна публікувати та обговорювати, щось може нести пряму загрозу цивільному населенню та українським силовикам, дещо існує під грифом «цілком таємно». Тому підготувати основу для майбутніх досліджень – одне із теоретичних завдань роботи.

Сучасний стан вивчення проблеми не є ідеальним за рахунок об'єктивної причини – бойові дії тривають. Крім того, повномасштабне вторгнення та усі наслідки, яке воно несе, забирають багато можливостей працювати у цьому напрямку. Якщо до 2022 року певні якісні напрацювання на цю тему є, то після 24 лютого – ні. Тож це ще раз підтверджує доцільність обраної теми.

Робота складається з вступу, трьох розділів основної частини та висновків. Всього 74 сторінки, 20 рисунків, 2 таблиць та 5 додатків. Список використаних джерел містить 51 пункт.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

1.1. Військова журналістика: особливості жанру, історія розвитку та функції

Аби дослідити стан військової журналістики в Україні на тлі російсько-української війни, для початку необхідно зазначити, що таке військова журналістика загалом. Це – жанр журналістики, який спрямований на пряме висвітлення бойових і конфліктних дій: війн, релігійних та етнічних конфліктів, контртерористичних операцій [1]. Вона бере початок із виникнення комунікаційних технологій. Одним із перших прикладів діяльності є досвід Олександра Македонського, який у свої походи брав навчених людей, які фіксували його успіхи на полі бою. Варто також зазначити, що із винаходом друкарського верстата у 1450 році про події на фронті почали сповіщати широку публіку. Так, багато з тогочасних газет уже розповідали про взяття острова Лесбос французькими і венеціанськими військами.

Що стосується головного завдання військової журналістики, то це, безперечно, правдиво та адекватно відображати події в умовах конфлікту, доносити суспільству об'єктивну актуальну інформацію, зберігати баланс думок, не нашкодивши при цьому ані державі, ані населенню.

Українська військова журналістика існувала ще з давніх часів. Основу її складала українська усна народна творчість, а також документальні джерела такі, як збірки і літописи. Перша ієрархічна побудова почала прослідковуватися в Першу Світову війну, а також часи ЗУНР та УНР. Також періодом швидкого розвитку жанру є часи Центральної Ради[2]. Якісним

прикладом воєнної преси є журнал «Новінада», який описує вчинки Українських Січових Стрільців [3]. Проте в такому вигляді, як ми її звикли уявляти сьогодні, вона відродилась лише у 2014 році – з початком російсько-української війни. Тоді у незалежній демократичній державі Україна з'явилась нагальна потреба у даних фахівцях та їх діяльності. Без перебільшень, Україна не була готовою ні до анексії Криму чи частини Донбасу, так і до завдань, які постали перед журналістами. Українці почали вчитися в процесі, використовуючи досвід провідних західних держав.

До цього часу у нас були військкори, які їздили у відрядження до Придністров'я, Іраку, Чечні, Афганістану тощо. Але їх було дуже мало. Це - Тарас Процюк, Єфрем Лукацький, Андрій Цаплієнко та інші. Деякі із них продовжили свою діяльність уже після російського вторгнення. Лукацький та Цаплієнко у одному із інтерв'ю розповіли, що напочатку конфлікту в Криму та на Донбасі українські військові не хотіли, аби їх знімали. Головна причина - щоб рідні не дізналися, що вони на фронті [4]. Справедливо буде зазначити, що військові, що кореспонденти не були готові до тодішніх подій. Проте це поступово змінювалось. З часом забезпечення армії покращувалось, а журналістів більшало і вони поступово підвищували свій професіоналізм. Також зменшувалася напруга між журналістами та бійцями. На самому початку російсько-української війни перших часто не сприймали всерйоз і вважали, що ті лише заважають. Згодом прийшло усвідомлення, що ці люди роблять надважливу справу.

Безперечно, важливо розуміти і термінологію. Раніше, а саме у XIX столітті, військових журналістів називали спеціальними кореспондентами [5]. Також багато людей допускаються помилки, вживаючи прикметники «воєнний» та «військовий» не за призначенням. Воєнним можуть бути конфлікт, провокація, злочин, історія, доктрина, здобич, авантюра тощо. Військовими – аташе, бюджет, шпиталь, присутність, служба і т.д. «Військовий журналіст - це військовослужбовець або працівник, який перебуває в штаті інформаційно-медійних структур Міністерства оборони і

Збройних Сил України та готує журналістські матеріали в рамках посадових обов'язків. Воєнний журналіст – це цивільна особа; журналіст, який висвітлює події на війні»[6]. Пресофіцер – військовослужбовець, який співпрацює зі ЗМІ та цивільними, супроводжує військових журналістів, допомагає їм у зборі інформації тощо.

«Пресофіцер – обличчя та спікер бригади», - вважає Олег Калашніков про свою посаду в бригаді. В одному із інтерв'ю Калашніков також зазначив, що пресофіцери роблять вагомий внесок у сучасну українську історію й розповідають про свої підрозділи на тлі російсько-української війни. Крім того, вони істотно допомагають цивільним журналістам. Такий симбіоз – запорука успіху [7].

У магістерській роботі буде висвітлюватися діяльність як військових, так і воєнних журналістів, проте журналістика, відповідно усіх наукових матеріалів, найменується саме військовою. Важливо розуміти, що висвітлювання бойових дій відбувається і військовими журналістами. І хоч різниця між даними фахівцями є, вони працюють з однією метою, дотримуються ідентичних правил, і їм однаково загрожує небезпека. Так чи інакше ці люди - журналісти, а отже, відіграють однаково головну роль у дослідженні. Тож необхідно зазначити, що аналіз стану журналістики, усі рекомендації та правила стосуються і військових, і воєнних фахівців. У даній роботі не буде принципового роз'єднання.

При цьому, необхідно відмітити дефініції, які безпосередньо стосуються даної професії. Отже, збройний конфлікт – певне зіткнення з використанням зброї між державами або в середині однієї держави (тоді він зветься внутрішнім) [8]. Війна – це подія соціально-політичного характеру, які реалізуються з використанням зброї та насильства різного характеру. Основою війни являється збройна боротьба [9]. Дещо відмінним за значенням є воєнний конфлікт. Це – явище, яке являє собою розв'язання конфлікту між двома сторонами (державами, етносами, групами населення) з використанням

воєнної сили обох сторін. Тобто воєнний конфлікт охоплює різні форми протиборства зі зброєю, включно із війною[10].

Можна підвести підсумки, що військова журналістика як жанр уже сформована та має свої особливості, проте у даному випадку, в площині російсько-української війни, необхідно оцінити стан наукової розробленості проблеми та проаналізувати, в яких сферах і чому існують прогалини та потреба в подальших дослідженнях.

1.2. Стан наукової розробленості проблеми

Військова журналістика в умовах російсько-української війни є відносно молодим явищем, адже збройний конфлікт триває дев'ятий рік. У контексті історії це досить невеликий проміжок часу, тому наукових праць існує не так багато. Крім того, акцент слід ставити на вітчизняні матеріали, адже війна відбувається саме на українській території. Що стосується досліджень у цій сфері після 24 лютого 2022 року, логічно, що їх обмаль.

Ще до початку російського вторгнення до Криму та Донеччини було декілька дотичних вітчизняних доробок. Наприклад, у 2013 році опублікували матеріал, в якому розкривалась проблематика використання соціальних мереж для посилення впливу на суспільство, підвищення внутрішньої напруги та рівня дискредитації керівництва держави [11]. Уже тоді, напередодні конфлікту, відбувались події, які призвели до справжньої інформаційної війни, в якій Україна на початку програвала Росії. Автор зазначав, що соціальні мережі є засобом деструктивного впливу в інформаційному просторі. Паралельно можна провести і з реаліями 2022 року. Telegram, Meta, Twitter та інші платформи відіграють дуже важливу роль у новинній та пропагандистській парадигмі як і з нашого, так і з російського боку. Їх можна використовувати задля сіяння зради та паніки і – навпаки – для заспокоєння суспільства та правильного інформування.

Слід додати, що важливою для військової журналістики в контексті російсько-української війни є бібліографія щодо гуманітарного права [12], в якій описуються події, починаючи з 2014 року і до сьогодні. Окрім загальних норм Міжнародного права, у зазначених матеріалах є наукові статті про військовополонених, цивільне населення, воєнні злочини, зміни характеру збройного конфлікту на території України упродовж зазначеного періоду, діяльність різних інстанцій Червоного Хреста тощо. Журналіст, який прямує на передову виконувати свої професійні обов'язки, мусить ознайомитися із цим всім, адже стає частиною великого, деінде хаотичного та небезпечного процесу. А гуманітарне право, у свою чергу, - один із інструментів дещо впорядкувати це в законних рамках. Крім того, військові та воєнні журналісти – одні із перших, на кого лягає відповідальність висвітлювати порушення, геноцид, злочини і т.д. Дана бібліографія містить інтерв'ю, заяви, роз'яснення та статті на різні теми, зокрема, на теми використання заборонених видів зброї, Конвенції про касетні боєприпаси, потреби України в наданні допомоги і таке інше.

Важливою працею з точки зору вивчення даного питання став посібник Ірини Земляної, де вона залучила й інших експертів та консультантів [13]. У матеріалі опрацьовано наступні питання: як підготуватися журналісту до роботи в небезпечній зоні; питання здоров'я фахівця; особливості роботи в «гарячих точках»; юридичні особливості; психологічна безпека; загрози обстрілів, мінування, обвалів; журналістські стандарти; цифрова безпека; полон та заручники тощо. Даний посібник є одним із найкраще досліджених доробків на обрану тему і складає основу для вивчення проблематики. Він максимально точно розповідає про умови, загрози та виклики, з якими можуть зіштовхнутися журналісти на передовій в Україні. Авторка досягла своєї мети й окреслила практичні поради військовим та воєнним журналістам, які працюють в зоні конфлікту (інфографіку можна переглянути у додатку В). Це добре

пропрацьований довідник для працівників ЗМІ, який базується на практичному досвіді Інституту масової інформації та консультаціях із фахівцями з різних сфер.

У 2015 році оприлюднили корисний посібник для журналістів на війні в Україні [14]. Це один із сучасних іноземних матеріалів, який створювався для потреб вітчизняних фахівців в умовах російсько-українського конфлікту на Сході. Посібник надає практичні поради тим, хто бажає працювати у «гарячих точках», висвітлюючи усю потенційну небезпеку та особливості перебігу подій в Донецькій та Луганській областях, Криму.

Доцільно згадати і про навчальне видання «Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки» [15]. У ньому піднімаються важливі для військових та воєнних журналістів теми: маніпуляції даними; фактчекінг; журналістика в умовах гібридних воєн; особливості роботи журналіста в зонах військових конфліктів; медіаграмотність; світові та вітчизняні тенденції розвитку медіаосвіти і т.д. Видання дає потужну основу для дослідження стану військової журналістики як загалом, так і в Україні, окреслюючи події до дати року своєї публікації – 2016-го.

Вдалим прикладом опрацювання теми української військової журналістики є стаття 2018-го року «Історія становлення та особливості сучасного розвитку і безпеки військової журналістики в Україні» [16]. Завдяки назві можна зрозуміти головну тему праці, проте також там стисло надані практичні рекомендації для журналістів, які вирушають на передову виконувати професійні обов'язки.

«Українська військова преса: відповідність часу» - науковий матеріал, який теж розкриває питання, пов'язані із військовим конфліктом, котрий почався 2014 року [17]. Об'єктом дослідження стало центральне друковане видання Міністерства оборони України «Народна армія» та газета полку особливого призначення у складі Національної гвардії України «Азов» «Чорне Сонце». Висновки авторів: обидві газети широко й об'єктивно висвітлюють

сучасні проблеми української армії в контексті АТО/ООС і створюють позитивний імідж захисника Батьківщини. Дана військова преса надає українцям інформацію про життя сучасної армії і закриває інші нагальні потреби. Варто зазначити, що дане дослідження опубліковано 2019 року, до повномасштабного вторгнення РФ до України, але є достойним підґрунтям для вивчення питання військової журналістики, зокрема.

Звісно, необхідно зазначити і про працю Володимира Безсмертного «Українська журналістика та її воєнний сегмент учора, сьогодні, завтра», яка містить усі базові питання для дослідження української військової журналістики на тлі війни з РФ [18]. Автор показує як досвід іноземних фахівців, так і наводить приклади роботи вітчизняних у вигляді «секретів» від журналістів на сході України. Даний матеріал є цінним для магістерської роботи, адже пояснює як історію становлення військової журналістики в Україні, так і особливості професії в сучасних умовах. Крім того, Безсмертний описує нагальні найближчі потреби удосконалення воєнної журналістики України. Це дає можливість оцінити стан та професіоналізм наших фахівців та отримати підґрунтя для подальших досліджень.

Щодо більш сучасних заходів, то 9 червня 2022 року відбулися Біографічні читання, на яких піднімали ряд питань, зокрема, про цінність спогадів та інтерв'ювання учасників бойових дій, а також їх свідків періоду 2014-2022 років [19]. Було окреслено наукові підходи для методик збирання, опрацювання, систематизації та подальшого використання інформації у сучасних умовах.

Також, 29 вересня 2022 року відбувся семінар «Бібліотека та російсько-українські інформаційні війни», де обговорювалося питання повномасштабної російсько-української війни, роль медійників та їх матеріалів, способи збереження їх праці, місце українських бібліотек в даних реаліях тощо. Додатково піднімали питання інформаційного тиску, кібертероризму та хакерських атак [20].

Досить об'ємним пластом інформації є суспільно-політичні та ділові журнали періодичних видань НБУВ, в яких висвітлюється російсько-українська війна [21]. Дані журнали містять неупереджену інформацію про перебіг бойових дій, економічне та культурне життя країни, політичну сферу тощо. У них можна знайти інтерв'ю, статті, репортажі, спецпроекти і навіть сатиричні та розважальні твори. Йдеться про такі журнали: «Український тиждень», «Новий час країни», «Кореспондент», «Фокус», «Влада та гроші», «Імена», «Forbes» тощо. Опісля 24 лютого 2022 року у них досить часто висвітлюється тема російсько-української війни і використовуються матеріали із передової, що, безперечно, має прямий зв'язок із темою магістерської роботи.

Підсумовуючи усе вищевказане, можна зробити висновок, що російсько-українська війна триває дев'ятий рік, і протягом цього періоду було створено хоч і не надто багато наукових праць, проте усі вони актуальні, затребувані та корисні. Більше того, багато із матеріалів містять рекомендації, які базуються на практичному досвіді, що є цінною інформацією для українських журналістів. Тема військової журналістики на тлі війни з РФ є достатньо розкрита як у теоретичних роботах, так і практичних посібниках, семінарах, тренінгах та інших заходах. У літературі вітчизняних авторів гарно розповідається історія української військової журналістики, періоди її становлення та розвитку, риси та особливості, професійні секрети від фахівців, нагальні потреби, правила та стандарти. Також є достатньо іноземних джерел із загальною інформацією для журналістів у «гарячих точках», які можна використовувати в українських умовах, дещо видозмінюючи та пристосовуючи. Особливою важливою темою є безпека журналістів у зоні конфлікту. Автори приділили достатньо часу та зусиль, окресливши поради щодо вибору одягу та броні, правила поведінки на блокпостах, в дорозі та полоні, зібравши рекомендації щодо комунікації з військовими та цивільними свідками тощо.

Наразі збирається багато статистичних даних щодо воєнних злочинів по відношенню до журналістів, складаються списки поранених та загиблих,

ведеться моніторинг та аналіз Всеукраїнського телемарафону та збір величезного пласту проведеної журналістами роботи, яку будуть досліджувати згодом.

Важливо зафіксувати, що окремих матеріалів, де порівнюється військова журналістика двох періодів – до 24 лютого 2022 року та опісля – немає. Практичні рекомендації в умовах повномасштабної війни озвучувалися як повторення тих, що вже і так існували. Крім того, через брак часу та складні умови досвідом ділилися лише в невеликих статтях, на семінарах й зустрічах. Тобто потреба у докладному дослідженні професії протягом двох періодів, порівнянні та аналізі, а також створенні порад та правил саме в умовах повномасштабної російсько-української війни є нагальною. Це підтверджує доцільність та актуальність обраної теми магістерської.

1.3. Методологія та методи дослідження

Для якісного дослідження проблеми у магістерській роботі використані наступні методи:

- метод аналізу джерел;
- порівняльно-історичний;
- статистичний;
- інтерв'ювання.

Що стосується першого методу, він є важливим через те, що формує базу для аналітичної та практичної частин. Це теоретичне підґрунтя для всієї роботи, яке дозволяє знайти усю необхідну інформацію, а також зрозуміти, які аспекти проблеми ще не були досліджені або були розглянуті поверхнево. Використовуючи його, сформовано підрозділ 1.2, частково другий розділ. Опрацьовано як друковані джерела, так і різні ресурси в Інтернеті. Завдяки методу аналізу джерел виявлено досягнення та недоліки попередніх

досліджень, підтверджено актуальність теми роботи, встановлено зв'язок концепції із загальним розвитком досліджень у даній парадигмі та отримано необхідний обсяг інформації.

Переходячи до другого, порівняльно-історичного методу, слід відзначити, що його застосовано у другому розділі, а саме підрозділі, де порівнюється військова журналістика до та після повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року. Окреслено спільні та відмінні ознаки професії та сформовано окрему таблицю.

У свою чергу статистичний метод дозволив знайти та використати статистичні дані для кращого розуміння стану проблеми та подальших досліджень. Магістерська робота містить відповідні інфографіки та статистику з різних джерел. Наприклад, кількість загиблих журналістів в різні періоди війни з Росією, кількість воєнних злочинів по відношенню до медійників тощо. Ці джерела є лаконічними, чіткими та дозволяють швидко обробити інформацію й зробити висновки. Крім того, маючи статистику, можна легко порівняти різні події та явища під час двох періодів, окреслити подальший розвиток подій та перспективи.

І, врешті, метод інтерв'ювання. Шматки інтерв'ю чужого авторства використані впродовж всієї роботи, проте найкраще цей метод розкривається у третьому практичному розділі. Проведено інтерв'ювання діючих фахівців, завдяки якому висвітлено їх ексклюзивний досвід, а також сформовано методичні матеріали. Інтерв'ю є доцільним у даному випадку через те, що дає змогу заглибитися у проблематику, почути думки та реальні історії журналістів, дізнатися актуальну інформацію, яка не публікувалась до того тощо. Крім того, це доволі поширений у всіх видах ЗМІ журналістський жанр, який користується популярністю в різних прошарках суспільства.

Також, аби розкрити сутність проблеми та перейти до практичної частини, використано такі наукові підходи:

- соціокомунікативний;
- соціокультурний;

- системний.

Використовуючи соціокомунікативний підхід, зафіксовано, описано та проаналізовано військову журналістику та діяльність окремих медіа та експертів в площині російсько-української війни, яка досі триває. Згідно цього наукового підходу зроблено висновок, що об'єкт дослідження відіграє важливу роль в українському соціумі, а також здійснює вплив як на українців та росіян, так і на іноземних партнерів. Враховуючи особливості підходу, методичні матеріали виходять в інформаційний простір, задовольняють потреби військових та воєнних журналістів і виступають у якості практичних порад.

Слід врахувати й переваги соціокультурного наукового підходу. Завдяки йому розглянуто військову журналістику в сфері суспільства культури, що дає змогу оцінити важливість даної професії та її вплив. Так як цілком нормальним явищем є соціокультурна динаміка – тобто процес змін у соціальних і культурних системах - важливо було окреслити особливості військової журналістики двох періодів.

Поряд із ними застосовано й системний підхід. Такий вибір зроблено через те, що даний науковий підхід дозволяє дослідити військову журналістику як сукупність елементів і зв'язків між ними. Це означає, що можна розглядати об'єкт як модель системи.

На закінчення слід вказати, що перерахованих методів та наукових підходів виявилось достатньо, аби повноцінно розкрити проблему, починаючи від теоретичних засад, оцінки та аналізу, закінчуючи створенням проєкту.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТА АНАЛІЗ ВІЙСЬКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз воєнної журналістики періоду війни з РФ до повномасштабного вторгнення

Аналітичний розділ магістерської роботи доцільно почати із реальних історій та фахівців своєї справи. Події 2014 року, початок російсько-української війни. Військовий журналіст Андрій Цаплієнко розповів про важливі нюанси своєї роботи на фронті:

«Бувають ситуації, коли підрозділи тобі довіряють, коли знають, що саме і як ти знімаєш, і тоді тобі дають у супровід не пресофіцера, а звичайного військового, який тебе, в тому числі, прикриває. По-перше, це твоя безпека, бо це позиційна війна на кшталт Першої світової, але з дронами й рештою електронних пристроїв для вбивства собі подібних. Ситуація постійно міняється. Сьогодні там був снайпер, позавчора не було, завтра підтягнули мінометну батарею — військовий поруч потрібен, аби змалювати й пояснити тобі поточну ситуацію.

По-друге, журналіст може знімати позицію, але ніколи не має показувати прив'язки до місцевості. Насправді це складно. Навіть фаховий журналіст іноді не зауважує деяких об'єктів. Тож коли поруч із тобою пресофіцер або військовий, який віддивиться твій матеріал і скаже: «Слухай, друже, давай ось це не ставити, а ось це ставити», — це корисно»[4].

Починаючи з 2014 року, військові та воєнні журналісти були не лише авторами унікальних новин, аналітичних статей, важливих розслідувань та репортажів прямо із фронту. Ці люди часто брали участь у військових навчаннях та миротворчих місіях, потрапляли під обстріли, зустрічалися

обличчям до обличчя із провокаціями росіян, зрадами колаборантів, полоном та тортурами і, на жаль, пораненнями та смертю.

«Це фото (рис.2.1.1) за роки війни облетіло всю Україну. Його розміщували на шпальтах та інформаційних сайтах багато вітчизняних ЗМІ. Але про його історію мало хто знає. Автор фото – військовий журналіст Вадим Ковальов. Персонажі – воїни 24-ї окремої механізованої «Залізної» бригади імені князя Данила Галицького. Ця мить зафіксована у липні 2014 року на одній з центральних вулиць міста Сіверськ на другий день після звільнення цього населеного пункту від російсько-терористичних угруповань» [22].

Рис.2.1.1. Фото бійців 24-ї бригади у Сіверську, 2014 рік

Після початку Революції Гідності, впродовж російсько-української війни, і до 24 лютого 2022 року, в Україні загинули 22 журналісти [23].

Обставини були різні: снайперські постріли на Майдані, мінометні обстріли на Сході, артилерія, напади тощо. Ці події є лакмусовою стрічкою та одним із формуючих факторів професії. Це те, що допомагає зрозуміти, в яких умовах працювали люди, що формувало їх мотивацію, позитиви, небезпеку і т.д. Гучним випадком стало вбивство італійського позаштатного фотожурналіста, члена групи незалежних фоторепортерів Cesuralab Андреа Роккеллі. За даними українського слідства, бойовики «ДНР» здійснили мінометний обстріл, під який і потрапив журналіст.

Уже в 2017 році в Болоньї затримали українського командира взводу батальйону ім. Кульчицького Віталія Марківа, котрий прибув до Італії провідати матір. Це було зроблено без жодних узгоджень та попереджень із українською стороною. Марківа підозрювали у вбивстві італійця і виправдали аж у 2020 році. Це сталося у листопаді після вимог вітчизняних МЗС та ГПУ.

Важливою сторінкою подій російсько-української війни і, зокрема, історії військової журналістики став Іловайський котел у 2014 році. У серпні того року українські сили опинились в оточенні. Президент РФ Володимир Путін звернувся до «сил ополчення», аби ті відкрили гуманітарний коридор для українських військових. Останні почали рух із оточення, а потім були розстріляні росіянами. Це стало переломним та важким для України моментом. Відповідно до даних Національного військово-історичного музею, у тих боях 7-31 серпня 2014 року полягло 368 українських бійців, 18 вважають зниклими безвісти [24].

Дослідження висвітлення битви за Іловайську українськими онлайн-ЗМІ провели співробітники інституту демократії ім. Пилипа Орлика [25].

Було взято два українських незалежних новинних сайти – «Лівий берег» та «Українська правда» й проаналізовано усі тексти про битву у період з 18 серпня до 18 жовтня. Дослідники підраховували кількість джерел у текстах, проаналізували провідні способи збору інформації, джерела інформації (див. додаток А) тощо.

Із проведеного дослідження можна зробити висновок: навіть провідні медіа допускаються серйозних помилок, а журналістика під час війни у 2014 році була не зовсім професійною. Не зберігався баланс думок, увага була прикута до медійних осіб, інформація збиралась із малої кількості джерел тощо. Вперше українські журналісти зіштовхнулися із такими подіями і, ймовірно, не знали, як професійно себе поводити.

У свою чергу, певною проблемою напочатку війни для військових та воєнних журналістів стала термінологія. Потрібно було розуміти, які слова вживати (терорист, бойовик, окупант, найманець чи бандит); як оперувати інформацією, взятою із поля бою, аби не нашкодити; як правильно показувати наслідки обстрілів та вибухів (кадри із кров'ю та трупами, насильницькі та жорстокі кадри) тощо. Уже тоді почали формувати цілі методичні матеріали із порадами, як правильно поводити себе у зоні конфлікту. Проводилися різні лекції та тренінги, почали говорити про іноземний досвід.

Таким чином, у 2014 році було проведено семінар-тренінг на тему: «Безпека журналіста під час роботи в зоні конфлікту». На заході окреслили поради від Юрія Лелявського щодо того, як журналісту вижити у полоні. Сам Лелявський, будучи журналістом «ЗІК», перебував у неволі в руках окупантів на Сході. Отже, його поради:

- обов'язково підготувати документи перед від'їздом;
- мати чітке розуміння, що потрапити у полон – реальність;
- при затриманні чи арешті бути спокійним і сприймати все, як фільм, який скоро закінчиться;
- не сприймати на свій рахунок усе, що кажуть викрадачі;
- якщо б'ють, то не просити не бити, адже це лише провокує;
- не просити нічого у ворожих охоронців у перші дні;
- не довіряти «колегам по нещастю», нічого не розказувати про себе[26].

Крім того, на семінарі нагадали про пам'ятку для журналістів від Центру допомоги журналістам НСЖУ та НМПУ [27]. Серед рекомендацій був заклик мати офіційну акредитацію в СБУ, поради уникати показу трупів людей; не завершувати репортажі безнадією та поразками; не показувати матеріали, які викладає ворог; не публікувати обличчя учасників бойових дій; не називати номерів частин та назв підрозділів у прив'язці до місць дислокації і т.д.

Усе більше експертів підіймало питання, як відродити військову журналістику на всеукраїнському рівні. Адже на самому початку війни на Донбасі місію висвітлювати події взяли на себе цивільні кореспонденти, а також кадри, підготовлені ще попередньою, а отже, дещо застарілою системою. Уже тоді існували різні думки та підходи до відродження галузі.

Ось, наприклад, Ян Іванишин, військовий журналіст, майор запасу та випускник ЛВВПУ зазначав, що військових журналістів мають навчати та готувати саме військові заклади:

«Короткотермінові курси або окрема програма у цивільному інституті не здатні забезпечити належного рівня підготовки».

На противагу цій думці висловився у свій час Олександр Прилипко, журналіст, колумніст «Дня» та випускник ЛВВПУ:

«Військовий журналіст — це не журналіст для армії, це — передусім той, хто може розповісти суспільству про армію, тобто про ту сферу, яка в будь-якій країні намагається залишатися якомога більш закритою від решти людей... Переконалий, що військовим журналістом може стати будь-який журналіст, якщо він досконало вивчить свій предмет. Закінчувати військовий вуз для цього зовсім не обов'язково».

Поряд з тим, своєю позицією поділився Сергій Череватий, начальник інформаційного агентства Державної прикордонної служби України, полковник, кандидат політичних наук, випускник ЛВВПУ:

«Головне – створити єдину систему підготовки кадрів, наприклад, на базі навчального центру у Десні або в Академії сухопутних військ. Безумовно

журналісти, які працюють в системі Міноборони, носять форму й фактично є комбатантами й журналісти цивільних ЗМІ, які висвітлюють події в районі бойових дій, потребують зовсім різної підготовки. Для цивільних журналістів, на мою думку, було б доречно організувати короткотермінові (від двох тижнів) курси з основ безпеки життєдіяльності в умовах ведення бойових дій» [28].

Необхідно зафіксувати і те, що військові та воєнні журналісти зіштовхувались із наступними складнощами: як бути об'єктивним, коли війна відбувається у твоїй країні, а обстріли можуть бути безпосередньо у твоєму місті; сексизм та ейджизм; важливість підняття теми про «маленького» солдата та інші. У 2016 році цим та іншим поділилась журналістка «Громадського радіо» Ірина Сампан, яка їздила у відрядження в зону АТО. На питання «Як журналісту не стати пропагандистом?» Ірина відповіла наступним чином:

«Це дуже тонка межа, яку я боюся переступити. Вважаю, що пропаганда потрібна, покликана відшліфувати цей імідж української армії. Інше питання, що термін «пропаганда» отримало негативний відтінок. У такому випадку необхідно назвати себе пропагандистом і писати про українську армію. Якщо ти це визнаєш, будь ласкавий, пиши якісно, а не говори, що «наші хлопчики найкращі у світі». Зараз цього немає, українська пропаганда недолуга. Невміло виходить, бо не було досвіду описувати війну, й армія до цього часу була стигматизована. Та зараз нам і придумувати нічого не треба, не треба створювати штучний імідж, у нас за три роки війни повно неймовірних історій з героїзмом» [29].

Роки ішли, військова журналістика в умовах російсько-української війни розвивалась, проте деякі проблеми залишались, або виникали нові (див. рис. 2.1.5).

Рис. 2.1.5. Головні помилки журналістів у зоні АТО

Та справедливо буде відзначити, що професіоналізм так чи інакше зростає, у вищих навчальних закладах почали випускати підготовлених до нових умов фахівців, а у військових навчальних закладах кількість абітурієнтів на спеціальність «військова журналістика» лише збільшувалась. До прикладу, начальник кафедри військової журналістики ВІКНУ Олексій Позняков у 2019 році резюмував, що в закладі у той рік зафіксували рекорд по кількості вступників на дану професію. Також Позняков зазначив, що

курсанти уже тоді мали змогу переймати досвід за програмою Європейського Союзу «Еразмус+», відвідуючи Болгарію, Литву, Італію тощо [30].

Варто підбити підсумки: з 2014 року і до 24 лютого 2022 року вийшло чимало робіт військових та воєнних журналістів, посібників з рекомендаціями, проведено багато тренінгів, на яких ділилися досвідом із зони АТО/ООС. Для розуміння стану військової журналістики як такої було опрацьовано наступні закони й матеріали: Журналісти в зоні ООС: особливості правового режиму [31], Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [32], «Особливості висвітлення збройного конфлікту на сході України вітчизняними медіа» [33], захід, на якому військові кореспонденти АрміяInform поділилися досвідом із майбутніми журналістами [34] тощо.

Спеціальних вказівок чи особливого порядку допуску журналістів, ведення ними журналістської діяльності в зоні ООС у законах до 2022 року немає. Натомість загальні права журналістів, визначені, зокрема, у статті 25 Закону України «Про інформацію»[35]. Для роботи журналістів на об'єктах Міністерства оборони України потрібна спеціальна акредитація відповідно до Інструкції про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти Міністерства оборони України та Збройних Сил України [36]. До повномасштабного вторгнення у зоні ООС існувала дворівнева система акредитації для журналістів (прескарта другого ступеня акредитації синього кольору та прескарта ООС першого ступеня акредитації зеленого кольору).

Тобто законодавство України дозволяло журналістам перебувати в зоні ООС без спеціальної акредитації в Міноборони. Однак у такому разі журналісти наражаються на додаткову небезпеку, не маючи інформації про місця, де можливе вільне пересування, вільний збір інформації, фото-, відеознімання, і місця, які є об'єктами Міноборони Нацгвардії або інших правоохоронних органів. Військовослужбовці, правоохоронці мають право

застосовувати зброю, затримувати осіб, яких запідозрять у терористичній діяльності або сприянні державі-агресору, і посвідчення журналіста саме по собі в цьому випадку не буде належним захистом [37].

Як висновок потрібно вказати, що за 9 років війни з РФ українські журналісти не лише навчилися основам журналістики в зоні збройного конфлікту, а й набралися досвіду, аби ділитися ним із сучасним світом. Вітчизняні фахівці у своїй діяльності також опиралися й на наступні іноземні посібники та рекомендації: «ReportingWar» Sharon Schmickle [38], «Україна: висвітлення конфлікту. Практичний посібник для журналістів» Марка Вебстера [14]; «Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації» ОБСЄ [39]. Крім того, навчальні заклади активно навчали фахівців, кількість абітурієнтів на дану спеціальність лише зростала, а військова журналістика ставала престижною. Проте ситуація змінилася вранці 24 лютого 2022 року.

2.2. Аналіз військової журналістики в Україні після 24 лютого 2022 року

24 лютого 2022 року Росія здійснила повномасштабне вторгнення і відбулась серйозна ескалація конфлікту. Почалися бойові дії на багатьох напрямках, а згодом стало зрозуміло, що росіяни ведуть війну, оминаючи її закони та правила ведення. А це означало лише одне – підвищена небезпека для всього цивільного населення, загроза цивільній інфраструктурі і ще більш складні умови для діяльності військових журналістів. Фахівці повинні були почати діяти відповідно обставин – працювати потрібно було в інших, більш складних, як потім виявилось, умовах.

За даними моніторингу Інституту масової інформації, за 6 місяців вторгнення Росія скоїла 435 злочинів проти журналістів та медіа [40]. За пів року в Україні російські військові вбили 37 журналістів, ще 14 - зазнали

поранень, також є зниклі безвісти та закатовані. Це українські та іноземні фахівці, деяких з яких вбили якраз під час виконання професійних обов'язків, інших – як учасників бойових дій (рис 2.2.1).

2.2.1.

Рис.

Інфографіка воєнних злочинів РФ проти медійників

Згадаймо убитих від 24 лютого до 24 серпня 2022-го: Євген Сакун, Brent Рено, П'єр Закжевські, Олександра Кувшинова, Оксана Бауліна, Максим Левін, МантасКведаравічюс, Фредерік Леклерк-Імхофф, Олександр Литкін,

ДілербекШакіров, Сергій Пущенко, Віктор Дудар, Павло Лі, Віктор Дєдов, Олег Якунін, Лілія Гумянова, Юрій Олійник, Сергій Заїковський, Денис Котенко, Євген Баль, Роман Нежиборець, ЗореславЗамойський, Віра Гирич, Олександр Махов, Наталя Харакоз, Євген Старинець, Максим Мединський, Оксана Гайдар, Костянтин Кіц, Ігор Гуденко, Віталій Дерех, Роман Жук, Олексій Чубашев, Володимир Даценко, Карім Гуламов, Микола Рачок, Олександр Савоченко. Проте війна триває і, на жаль, кількість загиблих журналістів лише збільшується.

До злочинів РФ також варто віднести обстріли журналістів, погрози, блокування доступу, захоплення редакцій медіа та поширення російської пропаганди під українським брендом.

Так, під російські обстріли на Донбасі потрапили журналісти проєктів «[DonbasFrontliner](#)» та «UkrainianWitness». Їх співробітники переконані, що обстріл вівся по них прицільно. Всього ІМІ зафіксував 25 випадків російських обстрілів журналістів.

За інформацією інституту, наші медіа отримують погрози від росіян на електронні адреси, у тимчасово окупованій Волновасі Донецької області противник вкрав бренд «Наше слово» і тепер поширює свою пропаганду під іменем української газети. Було зафіксовано кібератаки на онлайн-видання та захоплення редакцій. Це мова фактів, яка доводить лише одне: теперішня фаза війни із російським агресором диктує нові правила для діяльності військових та воєнних журналістів.

Опісля 24 лютого постало питання, чи показували обличчя російських полонених; як розповідати про українських загиблих військових та цивільних; чи показувати тіла; як спілкуватися із потерпілими; яким чином висвітлювати російські звірства тощо. Відповідальність, безумовно, зросла в рази. З цього приводу висловились виконавча директорка Інституту масової інформації Оксани Романюк:

«Зараз для вітчизняної журналістики – зірковий час і водночас глибока криза, переконана медіаекспертка. Бо маємо внутрішні й зовнішні виклики.

Внутрішні – коли доводиться працювати в особливих умовах війни. Зовнішні – це проблеми з доступом до інформації, коли важко отримати відповіді на запити, коли звичних джерел і тем не існує, а також зростання навантаження»[41].

При цьому, Романюк зазначила, що наразі існують обмеження для українських журналістів, бо іноземних медіа легше та швидше пропускають до місць подій. Великою проблемою стала і фінансова складова – разом із ескалацією прийшла економічна криза, фінансувати медіа стало набагато складніше.

Ще декілька змін, які безпосередньо вплинули на діяльність військових журналістів: стандарт балансу думок – відтепер не стоїть питання брати інтерв'ю та висвітлювати позиції росіян і всіх, хто їх підтримує; актуальність та прозорість – багато новин, які стосуються бойових маневрів, обстрілів та багато чого іншого, не можна публікувати в прямому ефірі; зростання такого інструменту як OSINT тощо. OSINT (Opensourceintelligence) – це розвідка за відкритими джерелами. В основі цієї технології – пошук, аналіз і використання військової, політичної, економічної та іншої інформації для прийняття рішень у сфері національної оборони та безпеки, розслідувань тощо [42]. Саме завдяки цій технології журналісти зуміли викрити вбивства у Бучі і продовжують це успішно робити на інших напрямках. Серйозні прориви за допомогою OSINT здійснює волонтерський проєкт «InformNapalm», який досліджує російську агресію проти України.

Отже, як українським журналістам вдалося викрити спробу окупантів приховати злочини на Київщині? Самі ж росіяни повідомляли, що не вчиняли злочинів, не публікувати фото та відео і намагались видалити статтю Вікіпедії про різанину в Бучі. Проте союзники України опублікували супутникові знімки і почалося дослідження: співставлення дат та локацій, аналіз соцмереж російських силовиків та інші дії. Зрештою, увесь світ дізнався про підрозділи РФ, які були залучені до військових злочинів на Київщині.

Важливим питанням для військового та воєнного журналіста також є публікувати чи ні чутливі історії та кадри. Адже з одного боку це негативно вразить українське суспільство, яке і так переживає складні часи, з іншого – якщо не буде правдивої інформації з українських офіційних джерел, то буде із пропагандистських ворожих. Проте це напряду залежить від якості комунікації медіа із керівництвом України.

Ще однією проблемою військової журналістики після 24 лютого 2022 року стала певна романтизація війни. У ЗМІ часто пишуть про незламних воїнів, їх подвиги, висвітлюють милі історії порятунку тварин і т.д. Проте із цим варто бути обережними, адже українському народу необхідно чітко розуміти усі наслідки великої війни з Росією, що ми маємо багато людських втрат, руйнувань та економічних проблем.

Одночасно з усім вище перерахованим, не менш важливою дилемою є довіра до свідків. Ми зіштовхнулися із великою кількістю колаборантів, доносів та зрад. Будь-яка історія від місцевого жителя може обернутися небезпекою. Ще варто врахувати, що багато інформації від свідків може бути недостовірною за об'єктивних причин: фізичних чи психологічних травм.

Блокування у соцмережах – ще один виклик для журналістів. Так як сьогодні багато матеріалів публікуються саме в інтернеті і кількість читачів та глядачів лише зростає, правдиве висвітлення подій війни є важливим завданням для української сторони. Проте адміністрація багатьох соцмереж видаляє дописи, блокує акаунти та поміщає в тіньовий бан українські ЗМІ та окремих медійників.

З лютого війна на території України є дуже динамічною. Якщо у 2016-2021 роки це була оборонна війна із чіткою лінією розмежування, так би мовити, чітка та позиційна, то сьогодні ми маємо зовсім інший сценарій. Навесні російські війська дуже швидко просувалися вглиб країни та захоплювали українські території, влітку ж 2022 року українські силовики почали контрнаступ на деяких напрямках, було відвойовано та зачищено північ та північний схід України. Це все ускладнювало логістику та

погіршувало розуміння актуальної ситуації на фронті та в прифронтових населених пунктах. У військових журналістів завжди був ризик заїхати на позиції російських військових чи в сіру зону, яка також є дуже небезпечною для життя. Враховуючи той факт, що публічно інформація від офіційних джерел з'являлася із вимушеним запізненням, про окупацію чи деокупацію територій можна було дізнатися не одразу.

Змінюються умови – потрібно вносити зміни до рекомендацій для журналістів. Опубліковано оновлені матеріали такі, як: «Нова мова російсько-української війни»[43] та «Як працювати журналістам під час воєнного стану» [44].

Декілька настанов для військових та воєнних журналістів: оперативно реагувати на повітряну тривогу; не нехтувати засобами індивідуального захисту та броньєю; не надіятися на дотримання Женевської конвенції з російської сторони; цілком довіряти українським військовим; узгоджувати усі матеріали перед випуском в ефір; не доводити свою правоту агресивно чи емоційно; не провокувати; не повідомляти про обстріли та жертви до того, як опублікують про це офіційні джерела тощо.

Про військову журналістику після 24 лютого написали й на Суспільному [45]. Своєю історією поділилася журналістка з тоді тимчасово окупованого росіянами Херсону:

«Лише з початком війни, а згодом й окупації, я зрозуміла цінність своєї професії. Коли люди без зв'язку та інтернету ловлячи Wi-Fi по місту, пишуть рідним, а паралельно намагаються відкривати новинні сайти. У такому натовпі за Wi-Fi, де я проводжу тепер свої дні, всі розмови лише про те, де зараз наші військові і коли нарешті відбудеться звільнення. Тому інформація людям важливіша за хліб.

Коли почалась окупація, я хотіла, аби попри все, люди знали правду про те, що відбувається в Херсоні. Знали, що тут важко, іноді — дуже. Життя тут давно перетворилось на виживання, але всіх нас тримає лише одне — надія на звільнення. Найважче під час роботи в окупації, говорити з людьми і

розповідати їх історії, кожна з яких — трагедія. Коли я знайшла контакт дружини героя, який загинув під час оборони Антонівського мосту, я кілька днів налаштовувалась на розмову, а зрештою емоції все одно взяли гору, хоча розумію, що це непрофесійно. Я плакала, коли спілкувалась, коли розшифровувала, коли писала та перечитувала. Кожна така історія доносить жах та біль життя в окупації. Це інформаційна журналістика, яка має шанси стати документалістикою та увійти в історію, як хроніки війни.

Озброєні російські військові скрізь, іноді їх так багато, що ти бачиш їх з вікна, коли прокидаєшся, а до того всю ніч чуєш як їздять БТри. Це важко в першу чергу психологічно: потрібно тримати себе в руках, не піддаватись емоціям, відокремлювати факти від переживань. А тим часом люди на межі зриву. Тому емоції зашкалюють, нерви не витримують у всіх. Але стандарти — основа нашої роботи, люди мають отримати повну та об'єктивну інформацію — це наші принципи. Тому я навчилась жити у нових умовах, дотримуватись суворих правил безпеки та анонімності. Робота в окупації і загалом журналістика під час війни дали зрозуміти та оцінити важливість професії. Ми можемо забути поїсти, але ніколи не забудемо дізнатись останні новини. Це тепер життєво необхідно, як повітря».

Також потрібно правильно себе поводити із військовими – спеціально для цього ІМІ сформували поради для журналістів [46]. Серед них: не фотографуватися з бійцями; не відблискувати камерами, так як це може виставити позицію; виконувати вказівки військових; не записувати та не знімати нічого без попередження тощо.

Потрібно розуміти, що бронежилет та каска є надважливими в процесі виконання професійних завдань, але як уже довела практика, білий напис «PRESS» на синьому тлі привертає увагу російських військових. Журналісти ставали жертвами прицільних обстрілів з боку ворога саме після ідентифікації. Тому багатьом російським журналістам роблять вибір на користь спорядження, яке не привертає зайвої уваги цинічного опонента.

Детальних розборів та порівняння медіа після 24 лютого 2022 року менше через об'єктивну причину – цензуру під час війни. Українське керівництво взяло на себе відповідальність або закрити деякі медіа, або обмежити їх роботу. Крім того, створено новий формат висвітлення подій - «Єдині новини». Це - інформаційний телемарафон, який працює від початку російського повномасштабного вторгнення. Над контентом працює ціла команда: суспільний мовник Національна суспільна телерадіокомпанія України, три медіахолдинги, що належать олігархам: «1+1 Media», «StarlightMedia» та «InterMediaGroup», а також Дирекція телерадіопрограм ВРУ, що належить Верховній Раді України. Кожна компанія веде мовлення проміжком часу 6 годин (до 2 травня 2022 року проміжком у 5 годин), варта змінюється о 0:00, 6:00, 12:00 та 18:00. З 24 лютого по 22 липня 2022 року виробником телемарафону була також «Медіа Група Україна», а слоти змінювалися о 3:00, 9:00, 15:00 та 21:00 [47]. За даними Національної Ради з питань телебачення і радіомовлення у квітні 2022 року «Єдиним новинам» довіряло 76 % українців [48].

Проте у відкритому доступі є аналіз та оцінка телемарафону від ДетекторМедіа, які здійснюють постійний моніторинг цих новин [49]. Декілька інфографік можна переглянути у додатку Б. Декілька висновків: «слуги народу» були найчастішими гостями марафону; телеканал «Рада» в аналізованих ефірах надавав слово маргінальним депутатським групам типу «Довіри» і «Відновлення України»; майже не надавалось слово в дискусіях опозиційним до влади партіям тощо.

Зрештою, варто зробити висновки, що стан військової журналістики опісля повномасштабного вторгнення має певні відмінності та особливі риси, які необхідно чітко окреслити, провівши порівняння двох періодів.

2.3. Порівняння військової журналістики двох періодів

Очевидно, що українська військова журналістика поступово змінювалася та еволюціонувала впродовж дев'яти років російсько-української війни. 2014-й та 2021-й роки – це «небо та земля» у плані підготовки, професіоналізму та відношення до самих журналістів. Проте після 24 лютого 2022 року через повномасштабне вторгнення Росії до України нашим журналістам знову довелося пристосовуватися до складних умов та вчитися виконувати свої обов'язки у надзвичайно небезпечних ситуаціях та місцях. Для систематизації та наочного представлення спільних та відмінних ознак військової журналістики цих двох періодів створено табл. 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Спільні та відмінні ознаки української військової журналістики двох періодів

2014-24.02.2022	24.02.2022 до сьогодні
Спільне	
Не публікувати фото та відео з позицій	
Не знімати обличчя військових	
Не провокувати та не конфліктувати, бути спокійними	
Виконувати вказівки військових	
Мати при собі засоби індивідуального захисту, бронежилет та каску	
Тримати редакцію в курсі своїх маршрутів	
Перед відрядженням пройти курси домедичної допомоги	
Не братися за роботу фіксера, якщо немає відповідних навичок	
Не брати до рук зброю	
Бійці не зобов'язані надавати інформацію, здобувати її – робота журналіста	
Жоден сюжет чи стаття не варті життя його авторів	

Продовження таблиці 2.3.1

Відмінне	
Мова не відігравала вирішальної ролі на фронті	Варто розмовляти українською для легшої ідентифікації та уникнення зайвих непорозумінь
Іноземні журналісти здебільшого працювали автономно і роботу їх сильно не коригували	Слідкувати за іноземними журналістами та тим, що вони знімають і публікують, адже це може нашкодити як на фронті, так і в дипломатичних відносинах
Зазвичай було достатньо паспорту та акредитації	Максимальна кількість документів, акредитація різних органів і відомств, допуск до роботи в зоні бойових дій
Відносно більша воля у публікаціях	Строга заборона публікувати про наслідки обстрілів перед повідомленнями офіційних джерел
Менша кількість військових злочинів по відношенню до журналістів	Прицільні обстріли журналістів, тортури, погрози та переслідування, як наслідок – в разі більша кількість жертв
На початку війни можна було поговорити з російськими окупантами, взяти у них коротке інтерв'ю	Будь-яке наближення до ворога – пряма загроза життю

Продовження таблиці 2.3.1

<p>Замахів та викрадень було значно менше. Відмінність у тому, що ворог став набагато цинічнішим та вдається до різних військових злочинів</p>	<p>Не оприлюднювати своєї імені та зовнішності, якщо журналіст перебуває на тимчасово окупованих територіях, взагалі не розповідати нікому про свою діяльність через загрозу життю</p>
<p>Здебільшого росіяни так сильно не слідкували за мережею і OSINT був далеко не на такому високому рівні застосування, як сьогодні</p>	<p>Небезпека відверто говорити по тел. та спілкуватися в незахищених месенджерах, перебуваючи в зоні бойових дій</p>
<p>Не враховуючи 2014-2015 роки, війна на Сході була позиційною та оборонною. Існувала чітка лінія розмежування та карті замінувань</p>	<p>Динаміка війни. Вчора ця територія окупована росіянами, сьогодні уже звільнена українцями. Відповідно, велика загроза потрапити на розтяжки, міни та потрапити під вплив інших загроз</p>
<p>Існував відносний баланс думок</p>	<p>Баланс думок, якщо є проросійські, може лише шкодити. Цензура у час повномасштабної війни є вимушеним і дуже важливим рішенням</p>
<p>Свобода слова</p>	<p>Свобода слова існує, проте і військова цензура також присутня</p>

Швидке оприлюднення актуальної інформації шкодило і в цей період, проте не в таких масштабах. Окрім як для східних областей України, не було загрози для решти регіонів	Цілковита заборона публікувати в прямий ефір та першу добу інформацію, що може нашкодити. Дані з відкритих джерел – пряме наведення для обстрілів ворога
---	--

Закінчення таблиці 2.3.1

Зрадників на території України було менше, а Росія була менш підготовлена в плані інформвійни	Більший ризик спілкування зі свідками та місцевими мешканцями через велику кількість колаборантів та засланих агентів
Здебільшого матеріали виходили на телебаченні та друкованих джерелах. Останніми роками стали популярні онлайн-версії друкованих видань	Ера соцмереж та анонімних каналів. Місія журналістів – оприлюднювати правдиву інформацію, аби люди мали вибір і обирали перевірені джерела. Також з'явилася проблема із блокуваннями та видаленнями матеріалів через внутрішню цензуру деяких платформ

Отже, підсумовуючи, слід вказати, що навіть зараз, у 2022 році, є багато помилок у журналістській діяльності та діяльності військових журналістів, зокрема. Працювати є над чим, адже навіть в умовах певних обмежень в площині інформації під час війни необхідно дотримуватися стандартів. Важливо не перетворювати «Єдині новини» на пропаганду та лише провладну риторику, а також усвідомлювати перспективи розвитку галузі та діяти задля її процвітання.

2.4. Перспективи розвитку військової журналістики в Україні

Російсько-українська війна триває. Проте у цьому є плюс – військова журналістика має «платформу» для розвитку, адже потреба не зникає. І навіть по завершенню збройного конфлікту ця потреба буде актуальною за об'єктивних причин: ворожі війська будуть виводитися поступово, території залишатимуться замінованими, завжди існуватиме ризик авіаційних, ракетних та артилерійських обстрілів, буде загроза із Чорного моря, історії свідків, обміни полоненими, ексгумації і ще багато чого іншого. Крім того, українські військові журналісти матимуть змогу їздити у відрядження до інших країн, де відбуватимуться конфлікти. Адже як доводить історія, війни були, є і будуть. Питання лише в тому, де та наскільки масштабні.

Головним стимулом до розвитку українських військових та воєнних журналістів є гостра необхідність транслювати правду для власного народу та на весь світ. Інформаційна війна, в руках якої є пропаганда, - це небезпечна річ, якщо вона працює проти тебе. Тож аби протистояти такій силі, необхідно не лише інформативно виправдовуватися та оборонятися, а й проводити свої контрнаступи, використовуючи слово.

Найкращими методами для розвитку у даній сфері є практика та обмін досвідом. Щодо практики – вона у нас є з 2014 року і набула нових масштабів із 2022 року. Росіяни теж надають нашим журналістам багато «можливостей» випробувати себе, виконуючи обов'язки. Досвід роботи у реаліях російсько-української війни є дуже цінним. Українські фахівці будуть підготовлені та загартовані. Обмін досвідом – це тренінги, семінари та інші заходи, де діючі журналісти будуть ділитися своїми знаннями, навичками та практичними лайфхаками. У симбіозі із вищою освітою такі освітні ініціативи є потужною основою.

Звісно, події відбуваються надто динамічно і доводиться готувати спеціалістів нашвидкоруч. Діючі військові журналісти не завжди мають можливість приділити час на те, аби поділитися досвідом, проте це необхідно для майбутніх медійників.

Тобто, як висновок, можна сказати одне: практика у нас є, необхідно правильно нею користуватися, ділитися отриманим досвідом і трансформувати освітній бік цього питання. Реформи у освітній підготовці – найперше, що потрібно зробити, адже це буде робота на перспективу і результати будуть згодом. З іншими інструментами для розвитку військової журналістики – більш практичними – можна досягти результатів дещо швидше.

У табл.2.4.1 представлені пропозиції щодо того, як можна пришвидшити розвиток професії в умовах повномасштабної війни, а також – опісля неї.

Таблиця 2.4.1

Пропозиції щодо розвитку української військової журналістики під час повномасштабної війни та опісля неї

Шлях розвитку	Спосіб реалізації	Що необхідно
Вища освіта	Стандартна підготовка журналістів + спеціалізовані дисципліни із викладачами, які були/є військовими журналістами	Держбюджет, людський ресурс – викладачі
Вища освіта	Відкриття окремих спеціальностей, які готуватимуть конкретно військових журналістів	Держбюджет, людський ресурс – викладачі
Інтенсиви/курси	Платні приватні або безкоштовні державні заходи, де практикуючі фахівці протягом певного часу посилено будуть готувати	Приміщення, держбюджет (якщо потрібно), людський ресурс –

	журналістів до роботи у зонах конфлікту	викладачі
Відрядження за кордон	Обмін досвідом із іноземними фахівцями, які нещодавно виконували або ж виконують свої обов'язки нині	Спонсорство або домовленості на міжнародному рівні, людський ресурс – фахівці

Закінчення таблиці 2.4.1

Онлайн-заходи	Через нижчу ефективність буде доцільно застосовувати їх для фахівців, які уже мають певний досвід, аби поновити його/поділитися з іншими	Людський ресурс - фахівці
Методичний шлях	Написання та розповсюдження збірників та методичок, лаконічних рекомендацій	Людський ресурс – журналісти, редактори, видавці, фінансування
Співпраця з військовими	Так як військова журналістика безпосередньо пов'язана із військовою справою, бійцями на фронті, супроводом пресофіцера та іншими речима, необхідно зміцнювати та покращувати зв'язок журналістів із Міноборони. Спільні заходи – як один із інструментів порозуміння на нижчих рівнях. Розроблена програма для спільної діяльності	Прийняття рішення на доволі високих рівнях, людський ресурс

	– на вищих відповідно	
--	-----------------------	--

Успіх військової журналістики також буде залежати і від дотримання стандартів, доброчесності та професіоналізму. Тобто лише будучи професіоналом своєї справи, можна говорити про вихід у світ матеріалів.

Перспектива, безперечно, за онлайн-виданнями. Так, багато українців досі дивляться телебачення й довіряють йому, проте молоде покоління здебільшого черпає інформацію саме в Інтернеті. Тож висвітлювати події потрібно, дотримуючись усіх стандартів, проте видозмінюючи формат під сайти та соцмережі. Ми уже робимо помітні успіхи у цій сфері. Багато медіа мають акаунти у Telegram, Instagram, Twitter тощо. Проте нікуди не зникають і їх конкуренти – анонімні джерела, які можуть сіяти паніку та зраду серед інших начебто правдивих новин та меседжів. І це дійсно битва за розуми.

Ще один крок - реформи на телебаченні. Як би не було, телевізор дивляться багато людей. Проте це не означає, що потрібно повторювати заїжджені механізми та подачі інформації. Українці завжди мають вибір, бачать матеріали на різних платформах та можуть порівняти. І якщо формат та подача тих самих новин із фронту не буде влаштовувати глядачів на ТБ, ця платформа поступово втратить життєздатність. Яке рішення? Впроваджувати нові формати, більш сучасні, лаконічні, простіші на сприйняття, без застарілих наративів та експертів, не повторювати інформацію одними і тими ж словами на різних каналах. Загалом, ТБ вимагає реформ. Проте це складне питання, адже попит породжує пропозицію і – у випадку із телевізором – навпаки.

Особисті блоги та влоги. Військові журналісти, цивільні та бійці, так само, як і інфлюенсери, можуть вести свої соцмережі та активно публікувати новини, репортажі та іншу інформацію із зони бойових дій. Практика доводить, що люди довіряють такому формату, а якщо військовий чи воєнний журналіст є публічним, то авторитет його значно вищий. Яскравим прикладом цього є Андрій Цаплієнко, про якого згадувалось раніше. Серед проблем –

достовірність, актуальність та конкуренція, адже у тих самих росіян є аналогічні блоги. Також великою проблемою є бажання «хайпанути» і набрати побільше вподобайок, коментарів та поширень. До цього вдаються як деякі ЗМІ, так і самостійні «рупори». Є випадки публікацій недостовірної інформації або ж правдивої, але до офіційних підтверджень, що у воєнний час є небезпечним.

Ну і, звісно, преса. На сьогодні вона є не надто популярною, проте оминати її не варто. Старше покоління так чи інакше споживає інформацію із друкованих ЗМІ, тож матеріали від військових та воєнних журналістів повинні подаватися у відповідному форматі, проте із усіма дотриманими правилами. І те саме правило, що й на Телебаченні, - впроваджувати сучасний підхід та формат, інакше ця платформа невдовзі зникне.

Наостанок потрібно відмітити, що можливості та інструменти для розвитку військової журналістики під час та опісля повномасштабної війни РФ з Україною існують і їх є чимало. Це дає необхідне підґрунтя для подальших дій, створення проєктів та різного роду ініціатив.

РОЗДІЛ 3. ПРОЄКТ «ЖУРНАЛІСТИ НА ПЕРЕДОВІЙ»

3.1. Висвітлення особистого досвіду воєнних журналістів та пресофіцерів через інтерв'ювання

Теоретична складова та базові знання відіграють важливу роль у журналістиці, проте неможливо применшити цінність реального досвіду, який може бути в разі ефективнішим. Враховуючи динамічну ситуацію на полі бою, обстановка для роботи військових та воєнних журналістів в Україні перебуває у режимі постійних змін. Реагувати та пристосовуватися необхідно щодня і у цьому можуть допомогти історії фахівців, які зустріли повномасштабну війну з Росією та безпосередньо брали чи беруть у ній участь.

Слід зазначити, що коли розпочиналася робота над магістерською, була узгоджена співпраця із наступними фахівцями: військкором Олександром Маховим (загинув на передовій від осколкового поранення) та пресофіцером одного із підрозділів морської піхоти України (реальне ім'я не висвітлюється з точки зору безпеки військовослужбовця, так як навесні 2022 року він знаходився в Маріуполі, подальша його доля невідома).

Олександр Махов (17.04.1986-04.05.2022) – військовослужбовець ЗСУ, сержант, військовий журналіст, учасник російсько-української війни, кавалер ордена «За мужність» III ступеня. Ще за життя ми встигли поспілкуватися і сформувати невеликий матеріал для дипломної роботи, який буде подано

нижче. Згодом, у травні 2022 року, його життя обірвав російський обстріл на Харківщині.

Олександр народився й виріс у Луганську, там же й став власним кореспондентом телеканалу «Україна», згодом працював на телеканалі «Дом». Коли бойовики захопили будівлю СБУ у його рідному місті, він залишився висвітлювати тодішні події покинув Луганськ аж тоді, коли з нього вийшли українські прикордонники.

Кореспондентом на фронт Махов вперше потрапив у серпні 2014-го, а зима тогоріч для нього запам'яталася наступними подіями:

«Тоді стріляли всюди і били артою. Практично щодня загинули і поранені військові та мирні. Запам'яталася Попасна тією зимою. Градусів 20 морозу, на вулицях порожньо. Таке собі місто-привид. Під'їхали до п'ятиповерхівки, а там всі вікна вибиті ударною хвилею. Бачу, двері в підвал привідчинені. Ми туди, а там повно народу: діти, жінки, пенсіонери. Сидять на підлозі, «закривашка» стоїть на полицях, свічки горять. Люди місяцями жили у підвалах».

Тоді чоловік вирішив, що робить недостатньо для боротьби із Росією, і організував все, щоб його мобілізували. Став кулеметником ПКМ у 57-й окремій мотопіхотній бригаді (згодом він навіть наб'є тату із «покемоном»). Брав участь у боях під Горлівкою.

Олександр розповідав, що щоразу повертатися з фронту було, як потрапляти в іншу галактику. Усі посміхаються, бари, ресторани, «а в шести годинах їзди потягом люди в підвалах сидять, ховають своїх родичів на городі».

Махов не розумів, за що воюють росіяни на Донбасі. Йому не було їх шкода ні у 2014-му, ні у 2022-му:

«Росіяни, які приїжджають, вас сюди ніхто не кликав».

Складною темою розмови для журналіста та військового були і відносини з рідною матір'ю. На момент інтерв'ю - до початку повномасштабного вторгнення – вона залишалася на окупованій території та

не визнавала, що РФ – країна-агресор. Жінка не розуміла, чому на Донбасі воюють лів'яни, і вважала, що Україною керують США.

«Спілкуємося з мамою раз на тиждень протягом двох хвилин. У 65 років мамі, я думаю, важко визнати, що вона так сильно і глобально помилилася», - ділився думками Олександр.

У 2020-му луганчанин був єдиним представником українських ЗМІ в обсервації в Нових Санжарах на Полтавщині, куди було евакуйовано групу людей з китайського Уханя в розпал пандемії. Крім того, був у відрядженні аж на Антарктиді.

Згодом, у 2021 році, журналіст їздив у Конго, де в рамках міжнародної місії перебували українські військові. Там він провів свій спеціальний репортаж, продемонструвавши життя місцевих мешканців та побут «міжнародників».

І хоч військовим чоловік себе ніколи не бачив, він повернувся до армії одразу, як Росія розпочала ескалацію. Ніс службу у складі 95-ї окремої десантно-штурмової бригади.

«Я ветеран і резервіст, і я йду на війну. Настав час визвольної війни. Буду битися і вбивати – скільки матиму сил. Служу українському народові!», - написав Махов 24 лютого 2022 року в одному із дописів уInstagram.

Олександр, виконуючи бойові завдання, встигав активно вести свої соцмережі і завжди намагався підняти бойовий дух побратимів та закликати цивільних втірити в ЗСУ та зберігати спокій. А це в лютому березні 2022-го було край важливо. Соціум не знав, як реагувати, а подібні вчинки досвідчених військових та медійників вселяли віру, що українці вистоять.

Спочатку Махов воював на Донбасі, згодом – на Харківщині. Публікував наслідки російських обстрілів, розповідав реальні історії з передової:

«Ноші, залиті кров'ю. Генеральний штаб сухо повідомляє, що Збройні сили України тримають оборону і відбивають атаки на

нашому напрямку. А я бачу щодня ціну цієї оборони. Я бачу очі і руки бійців. Речі «двохсотих». Спалену техніку. Так і є. Тримаємо оборону і відбиваємо атаки. Поруч зі мною найкращі люди, які тримають і відбивають...

Під зумом мій пертий підрозділ ЗСУ відбив штурм російської армії. Росіяни штурмували після тривалої артилерійської підготовки – такими в кількості, як мінімум, 10 штук. «Бехами» з піхотою. Вертольотами. Селяни, прораби, кухарі гасять «другу армію світу». Я хочу, щоб вигордилися нашою армією. Ми б'ємося за нашу країну. За наш дім. Вірте в ЗСУ».

Олександр Махов встиг поділитися дієвими порадами, як діяти журналісту на передовій. Їх, поміж інших, використано в методичних матеріалах магістерської роботи.

«Головне, щоб коли ти дивився на себе в дзеркало, тобі не було соромно. Перед собою», - так вважав видатний журналіст. Український народ пишається та шанує своїх героїв. Пам'ятаймо справжнього професіонала та захисника своєї Батьківщини. Честь!

(Світлина процесу роботи військкор можна переглянути в додатку Г).

Наступним героєм практичної частини роботи повинен був стати офіцер морської піхоти Петро (ім'я вигадане). Проведено інтерв'ювання, а також сформовано рекомендації для військових та воєнних журналістів. Варто зазначити, що повний обсяг інформації не буде використано, адже це може зашкодити здоров'ю та життю фахівця, який в даний момент, ймовірно, знаходиться в російському полоні.

«З приходом до армії світ, яким я жив до цього, рухнув. Здається, того життя не було. Армія все минуло відрубала», - згадував Петро.

Спочатку він ніс службу на іншій посаді, здійснював стрибки із парашутом, був на полігонах, стрільбищах та різних відрядах. Уже згодом став пресофіцером свого підрозділу.

Як казав сам військовий, його притягує і заворожує постійний рух та активність, адже за короткий проміжок часу завдяки роботі є змога об'їздити багато областей. Крім того, його віддушиною є фото. Чоловік

мав декілька професійних фотоапаратів і робив потужні знімки для свого підрозділу, висвітлюючи його діяльність. Саме завдяки його роботі українці та іноземці дізнавалися про морпіхів, збільшувався притік нових кадрів.

Петро майже ніколи не робив постановочних фото, усі світлини – «живі».

«Фото стало більше способом щось розповісти іншим, передати емоції та переживання хлопців, показати ту драму, крутість і важливість служби одночасно», – ділився офіцер.

Велика дяка за службу і професійний внесок у журналістську справу на передовій! Сподіваємось на найшвидше повернення додому.

І, врешті, уже за часів повномасштабної війни з РФ, взято інтерв'ю у щедрих людей, імена яких можна розкривати. Завдяки їх досвіду сформована більша частина методичних матеріалів.

Ангеліна «Газета» Римська – пресофіцерка батальйону, військовослужбовиця 59-ї окремої мотопіхотної бригади. Народилася на Вінничині, навчалася за спеціальністю «Журналістика та зв'язки з громадськістю», після завершення університету вирішила стати воєнним журналістом. Спершу набиралася досвіду в РадіоСвободі, згодом – підписала контракт із Збройними силами України.

Її історія почалася із фото. Дівчину запросили пофотографувати ротацію підрозділу, потім була співбесіда і прийняття на посаду.

Як каже Ангеліна, військові та воєнні журналісти роблять спільну справу – працюють, аби висвітлювати реальні події та змотивувати народ боротися та вірити в ЗСУ.

«Вони знімають, пишуть, говорять – і воєнні журналісти аналогічно. Ми часто співпрацюємо. Проте у них, по факту, немає цензури, а у нас вона є. Висвітлення діяльності підрозділу в даних обставинах – дуже серйозна річ. Ми не маємо права деморалізувати ні військових, ні цивільних», – резюмує пресофіцерка.

Головною місією своєї професії вона вважає інформаційну боротьбу та висвітлювання подій без шкоди військовим: «Якщо людина каже за блурити її обличчя, бо в неї родичі на окупованій території, то тимуси щез робити. Я навіть свої публікую із чорними квадратиками на обличчях. Тому що гарна фотка – лише гарна фотка, а ось людське життя – дорожче від усіх сайтів, рейтингів і т.д.»

Ангеліна уже неодноразово співпрацювала із цивільними журналістами. До неї приїжджали знімати репортажі співробітники Радіо Свободи, Інтеру, німецького видання «Welt», BBC тощо. За словами військової, у іноземців більше питань та менше уявлень. Але попри це, вони поводять себе відповідним чином й не запитують зайвого. Проте був випадок, коли німецький журналіст ледь не потрапив під РПГ під час зйомок на полігоні, і дівчині довелося його відтягувати.

Військовослужбовиця супроводжує журналістів, повідомляє, що дозволено знімати та публікувати, готує картинку та людей, які готові дати інтерв'ю. Крім того, вона співпрацює із цивільними журналістами віддалено, надаючи коментарі щодо конкретних інфоприводів, коли це потрібно.

«Робота пресофіцера – це не тільки прийти та сфоткати. Це взяти інтерв'ю у своїх колег, іноді у цивільних, клопотати про розвиток сторінок підрозділу у соцмережах, бути SMM, піарником, креативником і контентмейкером одночасно. Буває таке, що їжджу цілий день позиціями, знімаю матеріали за 3 км від лінії зіткнення з ворогом», - розповідає вона й додає, що потім її матеріал перевіряє не один начальник.

У цій війні Ангеліна втратила близьку людину – рідного брата. Після звістки вона не могла взяти до рук фотоапарата кілька місяців, проте потім продовжила знімати заради його пам'яті.

«Як на мене, бути пресофіцеркою для жінки – це дуже класно, якщо вона готова постійно вчитися. Адже Генштаб постійно придумує щось нове, необхідно повсякчас поновлювати свої знання та навички. Робота з людьми є тяжкою, але водночас і дуже приємною. Вони мене мотивують. А найбільше

бісить у професії – стереотип, що пресофіцери роблять замало. Типу пофоткали, написали два слова – і все», - каже вона.

Римська має улюблену книгу - «Україна. Висвітлення конфлікту» Марка Вебстера, яку перечитувала уже неодноразово. Усім журналістам, які прямують на передову, радить ознайомитися із нею, адже там повно практичних рекомендацій, які дійсно стають в нагоді на російсько-українській війні.

Наступна героїня інтерв'ю – Аліна Романчук, яка народилася в Німеччині, протягом 13-ти років жила в Молдові, а решту свого життя – в Запоріжжі. Любов до текстів у дівчини почалася ще з дитинства, уже в чотири роки Аліна вміла читати різні книжки, а в шкільній газеті публікувала свої роботи. В Україні вона писала сценарії для шкільних вистав, створювала соціально важливі проекти для школярів. У 18 років дівчина разом із братом почала вести спортивний паблік про бійців ММА, де вони перекладали іноземні інтерв'ю відомих гравців, а потім і самі почали спілкуватися із спортсменами. Так почався її шлях у спортивній журналістиці.

Згодом Аліну запросили бути штатним журналістом в організацію з кікбосингу, де за рік вона стала спортивною продюсеркою. Наразі вона працює є медіадиректоркою у TMS League.

«Є така річ – побутовий мотив. І для мене це найцікавіше, що можна розкрити за допомогою журналістики. Побутовий мотив є у кожної людини та події. Я обожнюю розкривати персонажів, робити з простих людей героїв і навпаки», - розповідає журналістка.

Коли 24 лютого почалися обстріли, Аліна відчула тваринний страх, проте уже за декілька годин опанувала себе.

«Військовий журналіст у 2022 році – в моєму випадку – це постійне балансування між постійним контролем, аби не нашкодити своїми матеріалами, та висвітленням реальних подій. Ми зараз живемо в часи, де можна отримувати інформацію 24/7 з будь-яких джерел. Але, на жаль, ця інформація часто суб'єктивна, недостовірна або емоційно прикрашена. Тому

військовий журналіст сьогодні, в першу чергу, має дотримуватися таких заповідей, як «не нашкодь» та «не обдури».

Росіяни не тільки бояться, що світ дізнається правду, але і самі не хочуть її знати. У них немає бажання подивитися на все під іншим кутом. Вони бояться прийняти той факт, що являються демонами. Знаходиться в інформаційному вакуумі є дуже комфортно та безпечно», - ділиться Романюк.

Уже в часи повномасштабної війни Аліна створила власний проєкт «Воїни спорту» - про спортсменів бразильського джиу-джитсу, які змінили кімоно на військову форму, а татамі – на поле бою. Як розповідає авторка, хтось із них був мобілізований, а хтось пішов добровільно. Спершу, проєкт був у форматі коротких інтерв'ю, але наразі вона знімає відео безпосередньо на місці служби воїнів.

«Ми вже були на Харківському та Запорізькому напрямках, плануємо вирушати на Миколаїв та Бахмут. Ці напрямки і все, що я там бачу, - це дуже боляче. На моїх очах вмирають міста. Відчуваю себе наче в якомусь постапокаліптичному фільмі. На вулицях серед дня немає людей. Будівлі, повз які я раніше проходила сотні разів, - зруйновані. Ближче до лінії фронту все ще більш похмуро. Деякі села стерті з лиця землі, багато безпритульних тварин.

Дуже вразила жінка в Руській-Лозовій. Ми проїжджали повз зруйновану школу, вона побачила нас і виставила у вікно портрет Шевченка. Ми зайшли всередину, побачили не школу, а смітник, - це все зробили росіяни. Вона щодня приходить туди прибирати. Така маленька, тендітна, у цій порожній зруйнованій школі», - пригадує Аліна.

Також дівчина розповіла про те, як змінюються герої її інтерв'ю: з'являються зморшки, погляд стає зовсім інший, всюди сліди втоми. Усе це не дає їй романтизувати війну.

«Після поїздок мені потрібно декілька днів, щоб відновитися. Фізично я дуже втомлююся, бо на мені важка «екіпа», багато рухаюся, треба бути уважною та зосередженою. Але морально я – навпаки – натхненна. Також

принципово не ношу патч «PRESS», бо мені здається, що целище привертає зайву увагу. Ворога, у тому числі. Навіщо їм людина, яка буде висвітлювати правду? Журналіст же не може бути недоторканим, бо ми воюємо із не людьми, які не визнають правил та законів війни», - резюмує вона.

На переконання Аліни Романюк, ідеальний військовий журналіст на тлі російсько-української війни – це людина, яка може подивитися на повномасштабну війну під іншим кутом. Це людина, яка постійно пам'ятає, що головне – не нашкодити українцям, і що інформація в наш час – це зброя, яка несе смерть. Військовий журналіст має розуміти, що в нього є місія і її потрібно усвідомити та прийняти. І, як каже журналістка, важко знайти баланс: не бути другим Арестовичем, але і не сіяти паніку в маси. Тому, якщо фахівець може подати інформацію так, аби кожна людина змогла зробити свої висновки і прийняти для себе рішення, – це професіоналізм.

Наразі журналістка продовжує реалізовувати власний проєкт (матеріали можна переглянути за посиланнями [50], [51]). Крім того, вона поділилась власними практичними порадами для військових журналістів на передовій, які можна прочитати в методичних матеріалах.

3.2. Створення методичних матеріалів із практичними порадами для воєнних та військових журналістів під час повномасштабної війни

Проаналізувавши стан наукової розробленості проблеми та порівнявши військову журналістику в Україні до та після повномасштабного вторгнення, зроблено висновки про професіоналізм українських військових та воєнних журналістів, їх підготовку та готовність виконувати обов'язки у зоні бойових дій. Взятो до уваги попередні дослідження та раніше створені інфографіки, окреслено ряд важливих питань, які не підіймалися взагалі або ж були недостатньо розкриті. Крім того, завдяки інтерв'юванню

практикуючих фахівців, сформовано поради, які відповідають сучасним умовам російсько-української війни. Дані рекомендації базуються на реальному досвіді журналістів та пресофіцерів і можуть бути використані при підготовці до відряджень.

Слід зазначити, що інфографіка (додаток Д) є дещо узагальненою, адже багато речей є індивідуальними, а ситуація на фронті, як і в усій країні, є динамічною. Час створення матеріалу – листопад 2022 року.

ВИСНОВКИ

Тема магістерської роботи обрано із чітким розумінням її актуальності та нагальної потреби в умовах російсько-української війни. У процесі написання це підтверджено багатьма аргументами, серед яких можна виділити два головних: війна з РФ триває та умови виконання обов'язків журналістів істотно відрізняються в періоди до та опісля повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року.

Слід зазначити, що в українській військовій журналістиці є ряд проблем та ризиків, які безпосередньо впливають на процес та результати. З огляду на це, досліджено проблематику питання, а саме: оцінено стан галузі двох періодів, порівняно їх між собою, окреслено перспективи розвитку та висвітлено реальний досвід декількох фахівців. Дослідження вітчизняної військової журналістики є важливим завданням, адже це є теоретичним, аналітичним і практичним вкладом у боротьбу з окупантом.

Мета, яка була поставлена на початку роботи, досягнута, а зазначені завдання реалізовано:

1. Проведено детальний аналіз стану військової журналістики в Україні до 24 лютого 2022 року, наведено результати деяких досліджень,

грубі помилки відомих ЗМІ, статистику загиблих журналістів за ці роки, їх вклад у професію та перебіг військових дій. Оцінено стан галузі й опісля повномасштабного вторгнення, враховуючи злочини армії РФ по відношенню до журналістів, особливості цензури під час війни, телемарафон новин, динаміку бойових дій тощо.

2. Порівняно ці два стани, умови, загрози та можливості, важливість даної професії. Відмінні та спільні риси сформовано в табличку 2.3.1.

3. Окреслено проблематику із усіма її змінними, на основі визначення стану наукової розробленості відмічено прогалини та відсутність нових наукових праць, в яких би детально досліджувалась військова журналістика в умовах повномасштабної війни з Росією.

4. Визначено перспективи та сформовано конкретні пропозиції, як розвивати військову журналістику в Україні (див табл.2.4.1).

5. Проведено інтерв'ювання українських воєнних журналістів та учасників бойових дій, висвітлено реальний досвід, особисті думки та відкриття, різні точки зору на одне і те ж питання.

6. На завершення роботи, у її практичній частині, сформовано практичні поради для тих фахівців, які мають на меті поїхати у відрядження в зону бойових дій. Для формування методичних матеріалів проаналізовано, оцінено та систематизовано рекомендації та посібники, які вже існують, враховано загальний теперішній стан в країні та на театрі бойових дій, а також використано досвід відповідних осіб.

У процесі написання роботи виник ряд проблем: попередні домовленості із героями інтерв'ю стали неможливими через їх загибель на фронті або ймовірний полон, внаслідок динамічних бойових дій уся комунікація із фахівцями проходила онлайн, матеріали для написання бралися здебільшого в Інтернеті, деяка корисна та цікава інформація не опублікована із міркувань безпеки та цензуру під час війни тощо.

Гіпотеза, що істотних досліджень військової журналістики в Україні після початку повномасштабної війни немає, підтвердилась. На основі аналізу

тих матеріалів, які існують (різні методичні матеріали та посібники, проведені семінари та тренінги, сформовані пам'ятки журналістів та оновлені закони) зроблено висновок, що не вистачає порівняння та окреслення змін стану галузі двох періодів, а також простих, але дієвих порад, як діяти далі. Тож дана магістерська робота є унікальною в науковій парадигмі питання і, більше того, може використовуватися в реальному часі та майбутньому. Матеріали будуть корисними як для українських журналістів, так і для іноземних, адже військові конфлікти відбуваються всюди, а такі масштабні, як на території України, - досить рідко. Це – вдала можливість фахівцям з-за кордону навчитися на чужих помилках.

Авторська позиція прослідковується протягом усієї магістерської. Якщо підсумувати, то це: чітке переконання, що українська військова журналістика розвивається і зробила певні якісні зміни від 2014 року, проте наразі їй не вистачає освітніх та практичних заходів для обміну досвідом, підвищення кваліфікації та підготовки нових кадрів в сучасних умовах. Шляхи для подолання цих та інших проблем, а також варіанти розвитку представлено у таблиці 2.4.1. Також варто відмітити, що журналісти, які сьогодні виконують професійні обов'язки, повинні бути помічені як народом, так і керівництвом держави, так як вони часто ризикують власним життям та здоров'ям, аби виконати свою місію. Звісно, не можна й забувати про тих, які уже загинули.

Враховуючи усе вище вказане, можна підвести підсумки, що тема магістерської роботи є актуальною, вдало обрано методи для вирішення поставлених завдань, так як мету цілком досягнуто, наукові підходи даної роботи виявились слухними та якісно допомогли в процесі написання матеріалу, а реальний досвід та практичні поради українських журналістів є цінним внеском у розвиток галузі в сучасних умовах.

Врешті, військова журналістика в Україні має підстави та ресурси до подальшого росту, вмотивовані люди, які хочуть продовжувати цю справу, є у великій кількості, а співпраця із іноземними фахівцями та обмін досвідом

можуть покращити рівень професії у цілому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ПОСИЛАННЯ НА НИХ

1. Вікіпедія. Військова журналістика [Електронний ресурс]: сайт.
URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0
2. Горевалов С. Військова журналістика України: історія та сучасність. Львів: Видавництво Військового інституту при ДУ «Львівська політехніка», 1998. 388 с.
3. Шаповал Ю. Феномен журналістики: проблеми теорії: монографія. Рівне: РВП «Роса», 2005. 248 с.
4. Холоденко О. Коли у країні війна, всі журналісти – воєнні [Електронний ресурс]: сайт. URL:
<https://detector.media/community/article/143670/2018-12-27-koly-u-kraini-viyna-vsi-zhurnalisty-voienni/>
5. Вікіпедія. Військовий кореспондент [Електронний ресурс]: сайт.
URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82

6. КЖЕ. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо словника воєнного часу [Електронний ресурс]: сайт. URL: https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-slovnyka-voiennoho-chasu/?fbclid=IwAR2kgbdpdW_EO36c8v5-OgolPrISYOeeMVnsHN37s8qDx_MjoV5Lp2LJ7LU

7. Канзеба Ю. Пресофіцер – обличчя та спікер бригади [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/10/05/oleg-kalashnikov-presoficzher-oblychchya-ta-spiker-brygady/>

8. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Електронний ресурс]: Закон України від 24.09.2015 № 555/2015 // Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20170106013008/http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>

9. Енциклопедія сучасної України. Війна [Електронний ресурс]: сайт. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34448

10. Енциклопедія сучасної України. Воєнний конфлікт [Електронний ресурс]: сайт. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=27383

11. Гіда О. Соціальні мережі як засіб деструктивних впливів через інформаційний простір: Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журн. Київ: Вид-во Міжвід. наук.-дослід. центру з пробл. боротьби з організованою злочинністю, 2000.

12. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс] : сайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5903>

13. Земляна І. Журналіст і (НЕ) безпека. Посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах: навч. посібник. Київ: InternewsNetwork, Інститут масової інформації, 2016.

14. Вебстер М. Україна. Висвітлення конфлікту: посібник. Київ: Інститут регіональної преси та інформації (IRMI), 2015.

15. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки: навч. посібник / Жадько В. та ін.; Київ: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2018.

16. Мина Ж. Історія становлення та особливості сучасного розвитку і безпеки військової журналістики в Україні [Електронний ресурс]: сайт. URL: https://www.researchgate.net/publication/328772697_Istoria_stanovlenna_ta_osoblivosti_sucasnogo_rozvitku_i_bezpeki_vijskovoi_zurnalistiki_v_Ukraini

17. Підмогильна Н. В., Наурузов А. Р. Українська військова преса: відповідність часу // Communications and Communicative Technologies / Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара: Дніпро, 2019. Вип. 19.

18. Безсмертний В. Українська журналістика та її воєнний сегмент учора, сьогодні, завтра. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019.

19. Інститут біографічних досліджень. Сучасні моделі біографічних реконструкцій: Вісімнадцять біографічних читання, 9 чер. 2022 р. [Електронний ресурс] : сайт. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/5914>

20. Інститут бібліотекознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Бібліотека та російсько-українські інформаційні війни, 29 вер. 2022р. [Електронний ресурс] : сайт. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/5985>

21. Популярні суспільно-політичні та ділові журнали з фонду читальних залів періодичних видань НБУВ. Висвітлення актуальних подій російського вторгнення в Україну [Електронний ресурс] : сайт. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/5857>.

22. АрміяInform. «Мистецтво перетворювати важливе у цікаве»: військові журналісти показали роботу «за кадром» [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/06/06/mystecztvo-peretvoryuvaty-vazhlyve-u-czikave-vijskovi-zhurnalisty-pokazaly-robotu-za-kadrom/>

23. Вікіпедія. Список журналістів, які загинули в Україні [Електронний ресурс]: сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2,_%D1%8F%D0%BA%D1%96_%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%BB%D0%B8_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96

24. Вікіпедія. Бої за Іловайськ [Електронний ресурс]: сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%97_%D0%B7%D0%B0_%D0%86%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA#%D0%92%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8

25. Інститут демократії ім. Пилипа Орлика. Висвітлення війни у цифрову добу, або мережеві медіа як ілюзія вільної суспільної дискусії [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://idpo.org.ua/articles/2248-visvitlennya-vijni-u-cifrovu-dobu-abo-merezhevi-media-yak-ilyuziya-vilno%D1%97-suspilno%D1%97-diskusi%D1%97.html>

26. Жовтко Г. Журналіст у зоні конфлікту [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=zhurnalist-u-zoni-konfliktu>

27. Національна спілка журналістів України. Пам'ятка журналіста [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://safety.nsju.org/>

28. Гривінський Р. Як відродити військову журналістику? [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/yak-vidrodyty-viyskovu-zhurnalistyku>

29. Жук О. Військовому журналісту складно працювати на своїй війні [Електронний ресурс]: сайт. URL:

<https://stv.detector.media/telebachennya/read/2626/2016-12-06-viyskovomu-zhurnalistu-skladno-pratsyuvaty-na-svoiy-viyni-iry-na-sampan/>

30. Армія FM. Військова журналістика б'є рекорди [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://www.armyfm.com.ua/vijskova-zhurnalistika-bye-rekordi/>

31. Сафаров А. Журналісти в зоні ООС: особливості правового режиму [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/zhurnalisty-v-zoni-oos-osoblyvosti-pravovogo-rezhymu-i31158>

32. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [Електронний ресурс]: Закон України від 03.11.2020 № 948-IX // Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>

33. Особливості висвітлення збройного конфлікту на сході України вітчизняними медіа Одеса: Шифр «Діалог», 2020. <https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/konkurs-stud/2019/roboty/08.pdf>

34. Мосейченко О. Військові кореспонденти АрміяInform поділилися досвідом із майбутніми журналістами [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/06/03/vijskovi-korespondenty-armiyainform-podilylysia-dosvidom-iz-majbutnimy-zhurnalistamy/>

35. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс]: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

36. Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти Міністерства оборони України та Збройних Сил України» [Електронний ресурс]: Міністерство Юстиції України від 14.06.2012 № 399 // Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1149-12#Text>

37. Сафаров А. Журналіст у зоні ООС: можливості й небезпеки [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/zhurnalist-v-zoni-oos-mozhlyvosti-i-nebezpeky-i38721>

38. Шмікл Ш. Як писати про війну: посібник. Центр Дарт Журналістики і Травми, 2007.

39. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: посібник / Буроменський М. та ін.; Київ: Компанія ВАІТЕ, 2016.

40. ІМІ. За пів року вторгнення Росія скоїла 435 злочинів проти журналістів та медіа [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/za-piv-roku-vtorgnennya-rosiya-vchynyla-435-zlochyniv-proty-zhurnalistiv-ta-media-imi-i47307>

41. Адамович Н. Чи змінює війна стандарти журналістики, або Як писати про російські звірства, воєнні злочини й геноцид [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://zmina.info/articles/ukrayinskij-zhurnalistyczi-treba-perestaty-kompleksuvaty/>

42. Шутяк Л. Що таке OSINT і як він допоміг викрити вбивства у Бучі [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://explainer.ua/shho-take-osint-i-yak-vin-dopomig-vikriti-vbivstva-u-buchi/>

43. Клименко А. Нова мова російсько-української війни [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/nova-mova-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny.html>

44. Сафаров А. Як працювати журналістам під час воєнного стану [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/yak-pratsyuvaty-zhurnalistam-pid-chas-voennogo-stanu-i44357>

45. Ібрагімов Т. «За хронікою нашої роботи напишуть підручники з історії». Як працюють українські журналісти в умовах війни [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://suspilne.media/247248-za-hronikou-nasoi-roboti-napisut-pidrucniki-z-istorii-ak-pracuut-ukrainski-zurnalisti-v-umovah-vijni/>

46. ІМІ. Правила для журналістів щодо поведінки з військовими [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/pravy-la-dlya-zhurnalistiv-shhodo-povedinky-z-vijskovymy-i44056>

47. Вікіпедія. Єдині новини [Електронний ресурс]: сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%96_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8

48. Національна рада з питань телебачення і радіомовлення. Опитування щодо спільного телемарафону українських каналів «Єдині новини» [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://www.nrada.gov.ua/76-ukrayintsiv-doviryayut-spilnomu-telemarafonu-ukrayinskyh-kanaliv-yedyni-novyny/>

49. Куляс І. Підсумки моніторингу телемарафону «Єдині новини» за шість місяців [Електронний ресурс]: сайт. URL: <https://ms.detector.media/shchodenni-telenovini/post/30334/2022-09-27-pidsumky-monitoryngu-telemarafonu-iedyni-novyny-za-shist-misyatsiv-berezen-veresen-2022-roku-persha-chastyna-styslo/>

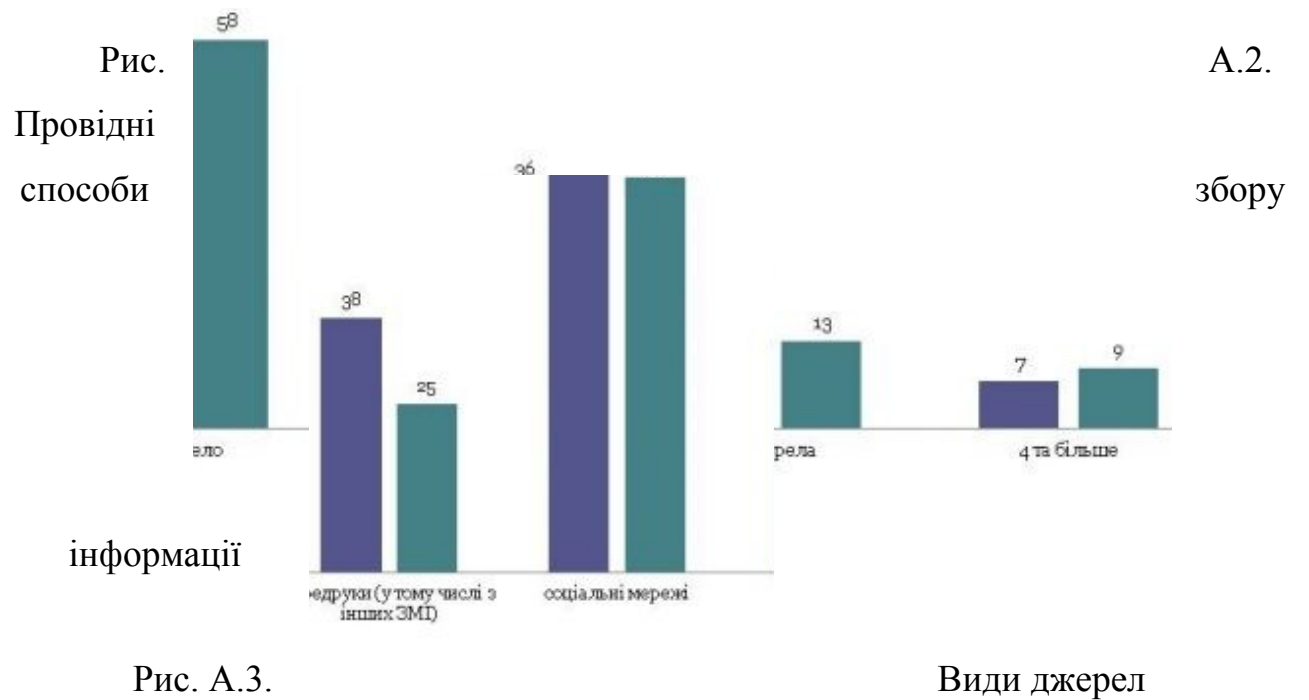
50. TMS League. Пітон: ультрас та борець джиу-джитсу на фронті [Електронний ресурс]: YouTube. URL: <https://youtu.be/WZUR4rnmZ-0>

51. TMS League. Мауглі: спортсмен, який зараз воює на фронті [Електронний ресурс]: YouTube. URL: https://youtu.be/yX_UU9XjbtA

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А.1. Кількість джерел у текстах про Іловайську битву

Додаток Б

**СЕРЕДНЯ КІЛЬКІСТЬ ГОСТЕЙ В ЕФІРІ СПІЛЬНОГО
ТЕЛЕМАРАФОНУ (ВИБІРКА — 25 ДНІВ ПРОТЯГОМ
25 ТИЖНІВ ІЗ БЕРЕЗНЯ ПО ВЕРЕСЕНЬ)**

Рис. Б.1. Середня кількість гостей в ефірі телемарафону

ТИПИ ГОСТЕЙ В ЕФІРІ СПІЛЬНОГО ТЕЛЕМАРАФОНУ (ВИБІРКА — 25 ДНІВ ПРОТЯГОМ 25 ТИЖНІВ ІЗ БЕРЕЗНЯ ПО ВЕРЕСЕНЬ)							
КАТЕГОРІЯ ГОСТЕЙ	ТЕЛЕКАНАЛ / МЕДІАГРУПА						РАЗОМ
							
Експерти	73	51	49	95	111	76	455
Посадовці	67	86	46	119	76	53	447
Учасники подій	40	39	10	35	55	11	190
Народні депутати	18	20	15	32	13	33	131
Обрані представники місцевої влади	12	12	6	22	26	22	100
Радники	3	8	8	35	10	16	80
Речники	4	6	4	25	9	5	53
Журналісти	15	4	4	4	9	10	46
ЗАГАЛОМ	232	226	142	367	309	226	1502

Рис. Б.2. Типи гостей в ефірі телемарафону

КІЛЬКІСТЬ РОЗМОВ ІЗ ПРЕДСТАВНИКАМИ ДЕПУТАТСЬКИХ ФРАКЦІЙ І ГРУП В ЕФІРІ СПІЛЬНОГО ТЕЛЕМАРАФОНУ (ВИБІРКА — 25 ДНІВ ПРОТЯГОМ 25 ТИЖНІВ ІЗ БЕРЕЗНЯ ПО ВЕРЕСЕНЬ)							
ФРАКЦІЯ / ДЕПГРУПА	ТЕЛЕКАНАЛ / МЕДІАГРУПА						ЗАГАЛОМ
							
«Слуга народу»	25	41,2	100	71	69,2	87,5	70,4
«За майбутнє»	68,7					6,3	9,8
«Голос»	6,3	23,5			15,4	3,1	6,1
«Батьківщина»		23,5		6,4		3,1	5,3
Позафракційні (керівники ВР)				16,2			3,8
«Європейська солідарність»		11,8			15,4		3
«Відновлення України»				3,2			0,8
«Довіра»				3,2			0,8

Рис. Б.3. Кількість розмов із депутатами різних фракцій в ефірі телемарафону

ТЕМИ РОЗМОВ ІЗ ГОСТЯМИ СТУДІЙ СПІЛЬНОГО ТЕЛЕМАРАФОНУ (ВИБІРКА — 25 ДНІВ ПРОТЯГОМ 25 ТИЖНІВ ІЗ БЕРЕЗНЯ ПО ВЕРЕСЕНЬ) У ВІДСОТКАХ							
ТЕМИ РОЗМОВ З ГОСТЯМИ	ТЕЛЕКАНАЛ / МЕДІАГРУПА						СЕРЕДНЄ ЗНАЧЕННЯ
							
Війна	50,3	54,5	59	57,6	54,1	52,2	54,6
Міжнародна політика	9,9	10,6	13,9	12,2	12,2	28,8	14,6
Економіка	17,6	11,9	11,8	9	8,7	10,2	11,5
Культура	8,6	9,3	1,4	1,1	8,4	3,1	5,3
Відбудова	2,6	4	6,2	7,6	1	3,5	4,2
Внутрішня політика	3,4	3,1	0	5,2	6,5	0,9	3,2
Соціалка	2,1	3,1	1,4	3,5	3,9	0,9	2,5
Освіта	3,4	0,4	2,8	1,6	2,9	0	1,8
Охорона здоров'я	1,7	1,8	2,8	1,9	1,3	0,4	1,6
Спорт	0,4	1,3	0,7	0,3	1	0	0,6

Рис. Б.4. Теми розмов в ефірі телемарафону

Додаток В

5 ЖУРНАЛІСТАМ, ЯКІ ВИСВІТЛЮЮТЬ ТРАГІЧНІ ПОДІЇ

Поради психолога

Профілактика

- ▶ Навчіться розпізнавати стрес у себе і в інших, щоб знати, на що звернути увагу.
- ▶ Завжди тримайте голову і тіло в тонусі за допомогою спорту, хобі, спілкуванням із сім'єю, друзями.
- ▶ Робіть перерви. Кілька хвилин або годин, проведених поза місцем трагедії, допоможуть послабити стрес. До того ж, це допоможе не втратити об'єктивності.

Симптоми стресу

- ▶ Рецидив настирливих спогадів, так звані «флешбеки».
- ▶ Прагнення уникати людей і місць, які можуть нагадати про трагедію.
- ▶ Надмірне збудження, нервозна поведінка.
- ▶ Порушення сну, безсоння.
- ▶ Відчуття незахищеності, впадання в депресію.

Що робити

- ▶ Знайдіть собі уважного слухача, і розкажіть – хтось, кому ви довіряєте, і хто не буде вас судити. Не приховуйте свої почуття, проявляйте емоції, обговоріть їх разом з близькими людьми.
- ▶ Виділіть час для сну, відпочинку, роздумів разом зі своєю родиною та близькими друзями.
- ▶ Різні способи творчого самовираження – літературна творчість, образотворче мистецтво, щира розмова чи плач
- ▶ Самовираження є більш ефективним, коли супроводжується можливістю посумувати – емоція, пов'язана з трагічною подією, вивільнюється, відбувається емоційна розрядка.
- ▶ Постарайтеся зберегти нормальний розпорядок вашого життя, наскільки це можливо.

Чого не робити

- ▶ Не чекайте, що спогади підуть самі по собі. Почуття залишаться з вами і будуть відвідувати вас протягом тривалого часу.
- ▶ Помилково є намагатися відволіктися або думати про інше. Навпаки, не уникайте говорити про те, що трапилось.
- ▶ Не використовуйте своє тіло як засіб саморегуляції (це може бути м'язова напруга всього тіла або його частин, стискання повік, губ, зубів і тощо, заподіяння собі болю, як от заламування пальців, кусання губ, руки тощо).
- ▶ Не вживайте психотропні препарати (алкоголю, наркотиків тощо), щоб «забутися».

! Якщо перед очима стоять картини з місць подій, ви постійно згадуєте звуки, запахи, заново переживаєте відзняті сцени – це означає, що ви під дією серйозного стресу і потрібна професійна допомога. У цьому немає нічого ганебного, за кордоном усі люди, що стикаються зі стресом, співробітники поліції, МНС, журналісти, вже давно користуються послугами психологів. Психолог ІМІ надає безкоштовні конфіденційні консультації для журналістів по телефону або особисто.

Дані з тренінгу «Робота журналіста в гарячих точках», Київ, 12–13 липня 2014 року

ІМІ Інститут масової інформації

REPORTERS WITHOUT BORDERS
FOR PRESS FREEDOM

Рис. В.1. Поради психолога журналістам

6 СТАНДАРТИ ЖУРНАЛІСТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Як писати про трагічні події

Точність

- ▶ Обов'язково перевіряйте інформацію, навіть кілька разів.
- ▶ Не поширюйте чуток, яким не знайшли підтвердження.
- ▶ Особливо уважно ставтесь до імен, дат, назв вулиць. Неправильна назва таких деталей може призвести до серйозних наслідків.
- ▶ Уточнюйте термінологію.

Етика

- ▶ Уникайте кривавих подробиць в описі трагічних подій, найчастіше вони не потрібні. Запитайте себе, як у розумінні ситуації допоможуть страшні і жахливі деталі, і зробіть для себе висновок.
- ▶ Для зображень загиблих краще вибрати їхні прижиттєві фотографії, а не спотворені смертю обличчя.
- ▶ Не називайте загиблих трупами.

Оперативність

- ▶ Інформацію оприлюднюйте вчасно. Невчасне подання інформації може сприйматися як черговий трагічний випадок, а не дублювання вже кимось названої події, що в умовах військових дій особливо актуально.

Повнота

- ▶ При можливості і у складних випадках намагайтеся взяти коментар незалежного експерта. У висвітленні війни особливо затребувані такі експерти: військові різних спеціальностей, медики, інженери та техніки. Обов'язково опитайте кількох очевидців.

Неупередженість

- ▶ Намагайтеся бути максимально неупередженими і почути різні думки.
- ▶ При можливості подавайте дві сторони конфлікту, якщо отримання цієї думки не є небезпечним для життя журналіста.

Відокремлення фактів від коментарів

- ▶ У журналістському матеріалі мають бути чітко розмежовані факти від особистої думки чи враження журналіста.

Інститут масової інформації

REPORTERS WITHOUT BORDERS FOR PRESS FREEDOM

Рис. В.2. Стандарти журналістики під час війни

Рис. В.3. Обмеження для журналістів у зоні АТО

Додаток Г

Рис. Г.1. Олександр Махов у відрядженні на сході України

Рис. Г.2. Олександр Махов у відрядженні на Донбасі

Рис. Г.3. Олександр Махов бере інтерв'ю у бійця

Рис. Г.4. Олександр Махов на навчаннях на полігоні

Рис. Г.2. Олександр Махов в окопі на Донбасі

Додаток Д

Рис. Д.1. Інфографіка з практичними порадами для журналістів

проект
"журналісти на передовій"

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

в реаліях повномасштабної війни з рф

-

Цензура щодо українських та російських полонених
Не публікуйте без дозволу справжні імена, посади, звання та обличчя полонених
-

Правильно користуйтеся телефоном
Не вмикайте на позиціях стільникові дані та не діліться інформацією в телефонних розмовах, яка може нашкодити
-

Висвітлювання результатів обстрілів
Не публікуйте руйнування та не повідомляйте про місце влучання, доки це не зроблять офіційні джерела
-

Критично ставтеся до свідків
Емоційні коментарі не завжди є правдивою інформацією, будьте готові до пропаганди та інформаційних "вкидів" з боку очевидців
-

Носіть при собі усі документи
У надійному місці зберігайте та завжди майте при собі не лише акредитацію та посвідчення, а й особисті документи
-

Будьте готові до зміни планів
Ситуація на полі бою дуже динамічна, будьте готові, що ваше відрядження може затягнутися, а ви будете змушені ночувати та харчуватися серед військових
-

Слідкуйте за маршрутом
У жодному разі не прокладайте маршрут самостійно і не змінюйте його після узгодження із військовими. Є велика загроза натрапити на міни та розтяжки
-

Не беріть до рук зброю
Пам'ятайте, що ваша зброя - це інформація, а ви не є комбатантом
-

Бюрократія - наше все
Будьте готові зайнятися оформленням документів та узгодженням багатьох моментів, якщо ви таки вирішили поїхати на передову

Продовження рис. Д.1. Інфографіка з практичними порадами для журналістів